

סדרת הרמטכ"לים

6

רב-אלוף צבי צור

ראש המטה הכללי השישי של צה"ל

רב-אלוף צבי צור (צ'רה)
ראש המטה הכללי השישי של צה"ל

רב-אלוף צבי צור

ראש המטה הכללי השישי של צה"ל

תחקיר וכתיבה : רס"ן גיא אביעד

עריכה לשונית : אע"ץ קרן כהן ואע"ץ ספי שפר

עיצוב עטיפה : אע"ץ יאיר לינדנברג

הדפסה : מדור פרסומים ומינוח בחטיבת תוה"ד

תמונות : ארכיון צה"ל ועיתון "במחנה"

מועד הוצאה לאור : ספטמבר 2016

תוכן העניינים

5.....	הקדמה
7.....	רקע משפחתי
7.....	ילדות
8.....	בשורות ה"הגנה"
10.....	מפקד גדוד במלחמת העצמאות
14.....	ממח"ט לרמ"ט
15.....	חבר פורום מטכ"ל
18.....	ראש המטה הכללי
24.....	מנכ"ל מקורות
27.....	עוזר שר הביטחון
32.....	בשירות התעשייה
35.....	נספח א'
36.....	הערות

הקדמה

ספר זה מהווה חלק מסדרת פרסומים המתעדת את קורות חייהם של ראשי המטה הכללי של צה"ל למן ראשיתו של הצבא. משחר הקמתה של מדינת ישראל היו הרמטכ"לים בעלי תפקיד מרכזי בעיצוב דמותה הדמוקרטית והביטחונית של המדינה ותרמו לה תרומה עמוקה ומהותית. ראש המטה הכללי הינו הדרג הפיקודי העליון בצבא ההגנה לישראל – צבא העם של מדינת ישראל, ותפקידו להבטיח את מוכנות הצבא לשעת מלחמה ולפקד על הפעלת הכוח כאשר הצבא נדרש לכך. הרמטכ"ל נתון למרות הממשלה וכפוף לשר הביטחון, ומתוקף כך מהווה הסמכות הבכירה בעניינים צבאיים. לפיכך, לאופן החשיבה ולניתוח המקצועי שלו יש משקל רב בתהליך קבלת ההחלטות ברמה המדינית והאסטרטגית. סקירה זו, שנכתבה על ידי רב-סרן גיא אביעד מהמחלקה להיסטוריה של צה"ל, יוצאת לאור במטרה להנציח את פועלם של ראשי המטה הכללי לדורותיהם ולהביא לידיעת המשרתים בצה"ל את עשייתם הרבה למען ביטחון המדינה ולמען החברה בישראל. הסקירה עוברת באופן כרונולוגי דרך תחנות חייהם של ראשי המטה הכללי ומביאה על הכתב את סיפורם – סיפור של עשייה ביטחונית ענפה, של אחריות כבדה ושל עשייה מכרעת בראש חומת המגן של מדינת ישראל – צה"ל.

אל"ם (במיל") ד"ר יגאל אייל

רמ"ח היסטוריה

רקע משפחתי

צבי צ'רטנקו (לימים צור) נולד ב-17 באפריל 1923 בעיירה זסלב (Zaslaw) במערב אוקראינה. העיירה השוכנת על גדות נהר ההורין היא חלק ממחוז חמלניצקי וממוקמת על אם הדרך שבין קייב ללבוב (כ-318 ק"מ ממערב לקייב וכ-263 ק"מ ממזרח ללבוב). עד לסוף המאה ה-19 חיו בעיירה כ-6000 יהודים, אשר היוו כמחצית מתושביה, וניהלו אורח חיים האופייני לשטעטל (עיירה טיפוסית) במזרח אירופה.¹ לאחר מלחמת העולם הראשונה ועל רקע המהפכה הקומוניסטית ברוסיה, החל גל הגירה של יהודים מהעיירה ביניהם גם הוריו של צבי צור, משה ואסתר צ'רטנקו.

בשנת 1925 עלו בני הזוג צ'רטנקו לארץ ישראל עם בנם בן השנתיים צבי והתיישבו בעיר העברית הראשונה תל-אביב. בראשית דרכה של המשפחה בארץ עבד האב משה בבניין. ככל שהמשפחה הלכה והשתקעה בארץ כך הלכה וגברה מעורבותו של משה צ'רטנקו במשק העברי. הוא נמנה עם מייסדי חברת "המעביר", שתהפוך לימים לקואופרטיב "דן" ועם מייסדי המוסד לאספקה של הקיבוץ המאוחד. בהמשך נמנה עם המנגנון הפקידותי של עיריית תל-אביב ועבד בקופת התגמולים שלה.²

בעוד משה צ'רטנקו היה אמון על פרנסת המשפחה, התמקדה רעייתו אסתר בעבודות הבית ובחינוכם של הבן צבי ושל שתי אחיותיו לאהבת הארץ, לערכי עבודה ולאורח חיים צנוע.

ילדות

תקופת ילדותו של צבי צור עברה עליו בתל-אביב. את ראשית השכלתו רכש בבית הספר "אחד העם" אשר שכן במרכז של תל-אביב ובאותה עת שימש כמוסד לימודים לבנים בלבד.³ בהגיעו לבגרות באמצע שנות השלושים החל את לימודיו התיכוניים בגימנסיה "גאולה" – בית הספר התיכון השני שנוסד בתל-אביב לאחר גימנסיה "הרצליה". מוסד זה שימש בית ספר למסחר ששם לו למטרה להכשיר את תלמידיו הצעירים לפקידים משכילים ומיומנים. תקופת שהותו של צבי צור בגימנסיה "גאולה" עיצבה את חייו ובמידה רבה התוותה את הנתבי שבו הלך. לבד מהכלים הבסיסיים בעבודת מטה ומנהל שהוא רכש בעת לימודיו ואשר עתידים להיות

לו לעזר רב, הוא נחשף לראשונה לפעילות המחותרתית של ארגון ה"הגנה" ודרכו תישזר במאבקו.⁴

בשורות ה"הגנה"

המחצית השנייה של שנות השלושים הייתה תקופה סוערת בקורותיו של היישוב העברי בארץ ישראל. המרד הערבי הגדול שפרץ בשנת 1936 ונמשך כשלוש שנים היווה אתגר משמעותי ליישוב העברי מן ההיבט הביטחוני וגבה ממנו קורבנות רבים. לצד המאבק בכנופיות הערביות, לא נזנחו המאבק במנדט הבריטי ששלט בארץ והמאמצים להגברת העלייה ממדינות אירופה באופן בלתי לגאלי. ארגון ה"הגנה" נשא בשנים אלה בעיקר הנטל של הלחימה ושל ההעפלה ופעל לרתום את הדור הצעיר לפעילות המחותרתית שרק הלכה והתרחבה.

העיר תל-אביב, אשר הייתה ללב הפועם של היישוב העברי בארץ ישראל, גם שימשה מרכז הפעילות של ה"הגנה". כפועל יוצא מכך, מבני ציבור רבים שימשו בחשאי גם את צרכי המחותרתיים של הארגון, וגימנסיה "גאולה" שבה למד צבי צור הצעיר נמנתה עמם. עד לקום המדינה שימש בית הספר גם כבסיס אימונים בנשק וכמוסד להוראת הטופוגרפיה עבור פעילי ה"הגנה", ותלמידי התיכון של גימנסיה "גאולה" היוו כר פורה לגיוס. בין התלמידים שאותרו לשירות "בהגנה" היה גם צבי צור, אשר בגיל 16 הצטרף לארגון. בשנתיים שנותרו לו עד לסיום חוק לימודי התיכונים תפקד כקשר מטעם הארגון ובמסגרת תפקידו העביר הודעות בין הפעילים השונים.

בשנת 1941 סיים צבי צור את לימודיו בגימנסיה "גאולה" והיה זכאי לתעודת בגרות. זמן קצר אחר-כך נשלח מטעם ה"הגנה" לקורס מפקדי כיתות שנערך בגבעת עדה ובכפר מנחם וכך בהיותו בגיל 18 ומחצה כבר היה לבעל הכשרה פיקודית ראשונית. בתום הקורס שב לחבוש את ספסל הלימודים ולמד כלכלה במשך כשנה במסגרת בית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה, שלימים יהווה את אחד מעמודי התווך שעל בסיסם תוקם אוניברסיטת תל-אביב.

בתום לימודיו בבית הספר הגבוה למשפט ולכלכלה עבר צבי צור במסגרת ה"הגנה" קורס מפקדי מחלקות שנמשך שלושה חודשים בין יולי לאוקטובר 1942. המחצית הראשונה של הקורס נערכה בביתן אהרון בעוד המחצית השנייה נערכה בג'וערה. במחזור קורס מספר 13 למדו

112 חניכים ועליהם פיקד מונדק פסטרנק (משה בר-תקווה). על צוות ההדרכה במחזור זה נמנו אישים דוגמת משה כרמל [לימים אלוף פיקוד הצפון], יצחק דובנו [מפקד נגבה], ישראל בר ויגאל ידן [לימים הרמטכ"ל השני של צה"ל]. בין השמות הבולטים במחזור שבו הוכשר צבי צור היו גם איסר בארי, בנימין גיבלי ויהושפט הרכבי אשר לימים נשאו בתפקידים בכירים במערכת הביטחון. במהלך הקורס רכש צבי צור ידע נרחב, כגון לחימה ברמה הטקטית, צורות קרב שונות, היכרות של כלי נשק שונים וטופוגרפיה. נוסף לכך בקורס נערכו שורה של תרגולים שבהם הושם דגש על ניהול מחלקה ועל דמות המפקד.⁵

בגמר הקורס היה צבי צור קצין מן המניין וחבר במנגנון הקבע של ה"הגנה". בשנים הבאות שימש נוטר במשטרת העזר ביישוב העברי, וזו הייתה לזרוע חוקית של ה"הגנה" מבחינת המנדט הבריטי ובנוסף השתלב במערך ההדרכה של הארגון.⁶ באמצע שנות הארבעים היה מדריך בנפת הגליל העליון של ה"הגנה" ופיקד על קורס למפקדי כיתות.

בלילה שבין 16 ל-17 ביוני 1946 ערכה ה"הגנה" פעולת חבלה מקיפה אשר נודעה כ"ליל הגשרים", ובמהלכה פוצצו בו-זמנית 11 גשרים כדי לשבש את נתיבי האספקה של הבריטים. כפועל יוצא מכך החליטו הבריטים לשבור את מנגנון ה"הגנה" ולשים יד על מאגרי הנשק של הארגון בפעולת נגד רחבה ומאורגנת. ב-29 ביוני 1946 הטילו הבריטים עוצר על הערים היהודיות, בכלל זה על תל-אביב, ועל הקיבוצים וביצעו גל מעצרים מקיף ביישוב העברי. באירוע זה שנודע בכינוי "השבת השחורה" עצרו הבריטים כ-2700 איש, כלאו אותם במחנות המעצר ברפיח, בלטרון ובעתלית וחשפו את מחסן הנשק המחוזי של ה"הגנה" בקיבוץ יגור.⁷ בין העצורים היה גם צבי צור אשר נתפס על-ידי המשטרה הבריטית בקיבוץ אפיקים בעת שבחן שם מועמדים לקורס מפקדי כיתות. צבי צור הועבר מהצפון למחנה המעצר ברפיח ושם שהה במשך כחודשיים בחום המהביל של יולי-אוגוסט 1946.⁸ לאחר שחרורו שב לפעילותו ב"הגנה" והשתלב בחיל השדה (חיי"ש) שבמחוז תל-אביב אשר עתיד להוות את עמוד השדרה של הצבא העברי הסדיר ולשחק תפקיד מכריע במלחמתו של היישוב היהודי לעצמאות.

מפקד גדוד במלחמת העצמאות

ב-29 בנובמבר 1947 קיימה העצרת הכללית של האו"ם הצבעה על עתידה של ארץ ישראל וברוב של 33 מדינות לעומת 13 מתנגדות ו-10 נמנעות התקבלה תוכנית החלוקה. בהתאם להחלטה 181 של העצרת נקבע כי בארץ תוקם מדינה יהודית לצד מדינה ערבית בעוד ירושלים תהיה נתונה לשלטון בין-לאומי. הצד הערבי סירב להכיר בהחלטה ולמחרת הותקפו כלי תחבורה עבריים שעשו דרכם לירושלים. זו הייתה יריית הפתיחה למלחמת העצמאות, אשר עד ל-15 במאי 1948 הייתה בבחינת מלחמת אזרחים כשבתווך נמצאים הבריטים ולאחר מכן הייתה למלחמת קיום של המדינה שאך הוקמה לבין צבאות פלישה סדירים.

עם פרוץ מעשי האיבה ארגנה ה"הגנה" את כוחה הצבאי שהתבסס על הפלמ"ח ועל החי"ש במסגרות של חטיבות וגדודים. לפיכך הועברו אנשי החי"ש בתל-אביב לפיקוד חטיבת "גבעתי", היא חטיבה מספר 5, ובדצמבר 1947 מנתה ארבעה גדודים – 51, 52, 53 ו-54. צבי צור היה מראשוני המצטרפים והתמנה לסגן מפקד גדוד 53 תחת פיקודו של יצחק פונדק.⁹ מלאכת ההקמה של הגדוד אשר הוטלה על יצחק פונדק ועל צבי צור ארכה כשלושה חודשים, ומצבת כוח האדם שלו התבססה על גרעין מצומצם של מפקדים בעלי הכשרה צבאית, על כ-300 חניכי גדנ"ע מפרברי תל-אביב ועל אזרחים מן השורה שהיו חסרי אימון בסיסי.¹⁰ לצד תפקידו כסגן מפקד הגדוד ושותף לצוות ההקמה שלו, מילא צבי צור נוסף על תפקידו את הפונקציה של קצין ההדרכה החטיבתי מתוקף ניסיונו כמדריך נפתי ב"הגנה". בעקבות זאת שקד על תוכניות אימונים ועל קיום קורסים עבור המגויסים החדשים במחנות הקלט של החטיבה בתל-אביב.¹¹

הקמת הגדוד ואימון אנשיו היו רחוקים מלהתנהל בתנאים אופטימאליים ותוך כדי כך היו אנשיו מעורבים בלחימה בקרבת תל-אביב, מאחר שהמציאות בשטח לא סבלה דיחוי. צבי צור בתפקידו כסגן מפקד גדוד 53 נטל חלק בפעולותיו הראשונות נגד הכפרים הערביים העויינים סלמה (כיום כפר שלם) ויאזור (כיום אזור). הוא השתתף בתכנון ובביצוע של מבצע "יהושע" בלילה שבין 31 בדצמבר 1947 ל-1 בינואר 1948 שבמהלכו פשט הגדוד על הכפר סלמה. כוח אחד פוצץ כמה בתים בדרום הכפר בעוד כוח אחר בפיקודו של צבי צור נועד לפוצץ בתים בחלקו הצפוני. הופעת משוריינים בריטיים בגזרה מנעה מהכוח של צבי צור להשלים את משימתו אך הכוח תחת פיקודו נסוג ללא אבדות. כחודש מאוחר יותר, בלילה שבין 12 ל-13 בפברואר 1948, נטל צבי צור חלק בתכנון ובביצוע של מבצע "יונה" כנגד הכפר יאזור. הגדוד יצא לפעולת תגמול

נגד הכפר שממנו יצאו רוצחיהם של שבעה נוטרים יהודיים וחתר לפוצץ שורה של מבנים בתחומו. בדומה לפעולה בכפר סלמה גם כאן ההצלחה הייתה חלקית. אמנם כוח אחד הצליח לפוצץ את בית המוכתאר, אך כוחות אחרים נסוגו בלי להשלים את משימתם.¹² בסוף פברואר 1948 הורד גדוד 53 דרומה למרחב שבין גדרה לנגבה, ומשימתו העיקרית הייתה לפרוץ את הדרך לגת ולגלאון תוך מעבר ביישובים הערביים פלוגיה ועיראק סוידאן. צבי צור לא נטל בכך חלק והשתלב במטה החטיבה כראש לשכת ההדרכה החטיבתית.

בתום מבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים, במחצית הראשונה של אפריל 1948, בוצע סבב מינויים בחטיבת "גבעתי", ובמהלכו מונה צבי צור למפקד גדוד 54 במקומו של אלדד אווארבך שמונה לקצין המבצעים של חטיבת "קריית". תוך כדי התארגנות הגדוד במחנה ביל"ו נקראו אנשי לעלות לירושלים ולקחת חלק במבצע "הראל". לוחמי הגדוד נטלו חלק בליווי שתי שיירות גדולות לשבירת המצור על ירושלים אגב לחימה בקטע הכביש שבין לטרון לשער הגיא.¹³ משהסתיים מבצע "הראל" פוצלו כוחות הגדוד בין שתי חזיתות. חלק אחד המשיך להילחם על הדרך לירושלים, בעוד חלק אחר הוסט לאזור תל-אביב, השתתף במבצע "חמץ" ולחם בגזרת חולון.¹⁴

בתחילת מאי 1948 עבר גדוד 54 בפיקודו של צבי צור למחנה תל-נוף אשר פונה זה מכבר על-ידי חיל האוויר הבריטי. לאחר תקופת התרעננות קצרה השתתף הגדוד במבצע "ברק", שהיווה חלק מתוכנית ההיערכות של היישוב לקידום פלישת צבאות ערב. במסגרת המבצע כבש הגדוד את הכפרים בשיט, באטני אל-שרקי וברקה וטיהר את המרחב מכוחות מקומיים עוינים.¹⁵ אולם חרף הצלחות הגדוד הופסק מבצע "ברק" ועל-פי פקודת מטה החטיבה הועבר לגזרה המערבית של הדרך לירושלים בשל הידרדרות המצב בחזית זו ובשל האבדות הכבדות שספגה חטיבת "הראל". כפועל יוצא מכך, מיקם צבי צור את מפקדתו באזור גזר ונערך לכבוש הכפרים אבו-שושה ואל-קובאב במסגרת השלב השני של מבצע "מכבי". הכפר אבו-שושה נכבש תוך כמה שעות ב-14 במאי, עת שהוכרז על הקמת מדינה ישראל, וגדוד 54 נערך לכיבוש הכפר השכן אל-קובאב שמוקם בקרבת כביש רמלה-לטרון. הכפר אל-קובאב נכבש למחרת, ויחידת ההנדסה החטיבתית נערכה להקים קו ביצורים מול לטרון. אולם פלישת הצבא המצרי קטעה באבה את פעולת גדוד 54 במקום, ולוחמי נקראו לנוע דרומה ולהיערך לבלימת האויב.¹⁶ תוך כדי ההכנות לעצירת הכוח המצרי ניתנה לצבי צור ההוראה ממפקדת החטיבה לסייע לכוחות האצ"ל בכיבוש מחנה סרפנד (צריפין) ולהקל את לחץ האויב עליהם. לפיכך, הוא שלח חלק מיחידותיו מכיוון

ראשון לציון, והן עזרו בסילוק האויב. בהמשך התמקם הגדוד בקיבוץ נען, ובשבוע האחרון של חודש מאי ערכו לוחמיו סיורים אלימים ופשטות על פאתי רמלה. אולם, גם מאמץ זה לא הושלם בשל התקדמות הטור המצרי לעבר אשדוד, מרחק כ-32 קילומטרים מתל-אביב, ובשל נחיצות הגדוד בדרום.¹⁷

הורדת גדוד 54 לחזית הדרום בסוף מאי 1948 פתחה בפני צבי צור את התקופה המאתגרת בחייו עד לאותה עת. על כתפיו כמפקד לא הייתה נתונה עתה רק אחריות לגורל חייהם של מאות לוחמיו, אלא גם אחריות להשרדותם של יישובים עבריים במרכז הארץ, שהיו תלויים במידה רבה בכישוריו הצבאיים אל מול צבא מצרי סדיר. זמן קצר לאחר שגדוד 54 תפס עמדות באזור גדרה שולבו לוחמיו במתקפה החטיבתית על הכוח המצרי בעיירה איסדוד (כיום אשדוד), ומשימתם הייתה לנוע באיגוף עמוק דרך שפת הים ולתקוף את המערך המצרי באזור גשר אשדוד. בלילה שבין 2 ל-3 ביוני הוביל צבי צור את הגדוד במסע של כארבעה ק"מ מצפון-מערב לאשדוד כדי לתקוף את כוח החוד של הטור המצרי. הגדוד הסתער כמה פעמים על ריכוזי כוחות מצריים בהתנסותו הראשונה מול צבא סדיר, אך נאלץ לסגת לאחור בשל האש העדיפה של היריב. לכאורה, ההתקפה נכשלה כישלון חרוץ כאשר לגדוד היו כשלושים הרוגים ועוד עשרות פצועים, אולם התברר כי הקורבן לא הוקרב לשווא ובפועל הביאה ההתקפה לעצירת הטור המצרי מלהתקדם צפונה.¹⁸

טבילת האש הראשונה של גדוד 54 בלחימה בצבא המצרי הייתה אפוא מרה, אך הייתה זו סנונית ראשונה במערכה עקובה מדם שעוד נכונה לצבי צור ולפקודיו בחודשים הבאים. לפיכך, כניסתה של ההפוגה הראשונה לתוקף ב-10 ביוני 1948 באה לגדוד במועדה ואפשרה לצבי צור לארגן את אנשיו מחדש, להפיק לקחים ולהתכונן לבאות. בהפוגה שנמשכה כחודש בא לידי ביטוי כושר הארגון של צבי צור, שהיה לו לסימן היכר. בפרק זמן זה הוא קלט לגדוד לוחמים חדשים כדי למלא את מקום הנופלים, הוא ערך אימונים אינטנסיביים לאנשיו ושלה תריסר מפקדים זוטרים לקורס קצינים צה"לי ראשון. אולם השינוי החשוב ביותר שהנהיג היה בהסבתה של פלוגה ב' בגדוד מפלוגת חי"ר לפלוגת קומנדו. פלוגה זו שכונתה "שועלי שמשון" צוידה בגיפים והייתה לכוח סער ממונע וליחידת חילוץ פצועים.¹⁹

בלילה שבין 7 ל-8 ביולי 1948 הפרו המצרים את ההפוגה, תקפו את מתחם בית דראס ונתנו את האות למערכה המכונה "קרבות עשרת הימים". עם התחדשות מעשי האיבה פתחה חטיבת "גבעתי" במבצע "אנ-פאר" (אנטי פארוק) ובמסגרתו הוטל על גדוד 54 לשבור את קו ההגנה

המצרי על-ידי כיבוש הכפרים בית עפה ועיראק-סווידאן. הגדוד בפיקודו של צבי צור כבש את עיראק-סווידאן, אך משום שתחנת המשטרה שחלשה על השטח נותרה בידי האויב שבו כוחותיו לנגבה. לצד מעורבות הגדוד בהגנה על נגבה היה על צבי צור להוביל את לוחמיו בקרבות מרים. במשך שבוע עד כניסת ההפוגה השנייה לתוקף נזקפו לזכותו שורה של הישגים בשטח, שכללו השתלטות על גבעה 105 מול נגבה, שהייתה למעוז מצרי מבוצר, וכיבושם של משלטי עיבדיס. הישגים אלה נבעו לא מעט מהחלטתו על הקמת פלוגת הקומנדו הממוכנת אשר הכריעה לא אחת את הכף לטובת הגדוד. עם זאת, ידע צבי צור גם כישלונות, וניסיונות חוזרים ונשנים לכבוש את בית עפה עלו בתוהו.²⁰

עם כניסת ההפוגה השנייה לתוקף, ב-19 ביולי 1948, שב צבי צור להתמקד באימון הגדוד ובמילוי מצבת כוח האדם שנגרעה בשל נפילת עשרות לוחמים. בחודש אוגוסט, הגדוד שכבר צבר ניסיון קרבי משמעותי, גם קיבל צביון צבאי של ממש. צבי צור קיבל את דרגתו הראשונה בצה"ל – דרגת רב-סרן – והוא ענד לקציני המטה והשדה שלו בגדוד 54 דרגות מסגן משנה ועד לסרן.²¹ לצד הכניסה לשגרת אימונים לא זנחה גם הפעילות המבצעית. הגדוד ערך סיורים לאורך הקו, בעיקר באמצעות "שועלי שמשון", והשתתף בכמה ניסיונות כושלים להעביר שיירות אספקה ליישובי הנגב הנצורים.²²

ב-15 באוקטובר 1948 יצא צה"ל למבצע "יואב" כדי לשחרר את הנגב מהמצור המצרי, ועל חטיבת "גבעתי" הוטל תפקיד חשוב בפריצת קו ההגנה המצרי שנמתח ממגידל (כיום אשקלון) ועד בית גוברין. גדוד 54 שולב בתוכנית המבצעית ובשלב הראשון נועד לשמש ככוח עתודה וככוח לריתוק האויב בגזרת אשדוד ממקום מושבו בכפר ורבורג.²³ כעבור יומיים מתחילת המבצע הוחלט לשלב את הגדוד בלחימה. על צבי צור הוטלה המשימה לכבוש את המשלטים המצריים בכאוכבה ובכך לנתק את האויב שהתרכז במרחב עיראק-סווידאן לעיראק אל-מנשייה לבין בסיסיו לאורך ציר החוף. צבי צור הוביל את אנשיו בתפר שבין משטרת עיראק-סווידאן למשלט 113 שנכבש על-ידי גדוד 51 תוך ניהול קרבות אש קצרים וכבש את הכפרים כאוכבה ובית-תימא שננטשו.²⁴ בעקבות הישגיה של חטיבת "גבעתי" ריכזו המצרים את כוחם במשלטי חוליקאת, אשר היו למחסום האחרון בפני הפריצה לנגב הנצור. בידי המצרים עלה לסכל כמה התקפות ומפקד החזית החליט להטיל למערכה כוחות מגדודים 52 ו-54 למודי הקרבות. שני המג"דים חילקו ביניהם את גזרת הפעולה ונקבע כי גדוד 54 יכבוש את המשלט המערבי בחוליקאת ויצבי חסימות על הצירים המובילים מרצועת החוף. בלילה שבין 19 ל-20

באוקטובר יצא הגדוד למשימותיו ובהתאם לתוכנית הקרב שקבע צבי צור השתלט על משלט 123. הקרב היה עקוב מדם, אך תודות ליוזמתו של צור להקים פלוגה ממוכנת בדמות "שועלי שמשון" הוכרע המעוז המצרי.

כיבוש משלטי חוליקאת הביא להבקעת הדרך לנגב ולחבירה עם היישובים הנצורים. משהושלמה המשימה פרסם צבי צור פקודת יום ללוחמיו ובה כתב: "גדודנו שראשון היה לפורצים מגיש היום למדינה, ליישוב ולעם את הדרך לנגב המשוחררת בשלמות. על קברותיהם הרעננים של חללינו נשבענו: ארורה היד אשר תשוב בטרם הושמד האויב וטוהרה אדמתנו".²⁵ עם סיום מבצע "יואב" התרכז צבי צור בהידוק הכיתור על הכוח המצרי ב"כיס פאלוג'ה", והגדוד שבפיקודו כבש וטיהר שורה של משלטים שהביאו להצרת מרחב התמרון של האויב. בדצמבר 1948 באה לסיומה לחימת הגדוד בחזית הדרום, וצבי צור הועבר עם לוחמיו לצפון השרון. הגדוד התמקם בבסיס בעין שמר ועוד הספיק להילחם בצבא העיראקי בגזרה, אך ככל שחלפו הימים הלכה המלחמה ודעכה. בכך הסתיים פרק מפואר בתולדות גדוד 54, ומפקדו צבי צור העיד בשנה האחרונה לחייו כי בין כל התפקידים שאותם מילא בחייו היווה הפיקוד על הגדוד את אחד המעניינים והנכבדים שבהם.²⁶

ממח"ט לרמ"ט

בתחילת 1949 החל להסתמן סופה של מלחמת העצמאות והקרבות בחזיתות השונות הלכו ושכחו. על רקע השקט היחסי עברה חטיבת "גבעתי" בחודש פברואר רה-ארגון. בראש ובראשונה, מפקד החטיבה במלחמה שמעון אבידן התמנה לראש מחלקת מבצעים במטכ"ל. עם עזיבתו של אבידן פוצלה חטיבת "גבעתי" לשתי חטיבות – חטיבה 5 וחטיבה 17 – ולמפקדיהן מונו שניים ממפקדי הגדודים של החטיבה. יעקב פרולוב מפקד גדוד 52 מונה למפקד חטיבת "גבעתי" בעוד צבי צור מפקד גדוד 54 היה למפקד חטיבה 17.²⁷ תחת פיקודו של צבי צור התארגנה החטיבה החדשה במסגרת חזית התיכון ובה שלושה גדודים: גדוד 54 שהוצא מחטיבת "גבעתי" ושני גדודי מחוז השרון 131 ו-132. חטיבה 17 תפסה קו בצפון השרון אל מול צבאות ירדן ועיראק שהיו ממוקמים בשיפולי השומרון.²⁸ בעקבות החתימה על הסכם שביתת הנשק עם

ממלכת ירדן ברודוס ב-3 באפריל ולאור הסכמת המלך עבדאללה לוותר על רצועת הכפרים שבין כפר קאסם לוואדי ערה השתלטה חטיבה 17 על כפרי צפון המשולש וכך נפתחה הדרך מאזור חדרה לעפולה.²⁹

צבי צור פיקד על חטיבה 17 פחות משנה, ובסוף שנת 1949 שב לחזית הדרום שעליה הטביע את חותמו. אלוף פיקוד הדרום החדש משה דיין שנכנס לתפקידו ב-21 באוקטובר 1949 החליט למנותו לראש מטה הפיקוד, וצבי צור נכנס לתפקיד בתחילת נובמבר. צור עבד תחת פיקודו של משה דיין קרוב לשנה ובין השניים נרקמו קשרי ידידות ויחסי אמון והערכה הדדיים אשר עתידים לשרת אותם בנקודות השקה נוספות. במסגרת עבודתם המשותפת ארגנו דיין וצור את הפיקוד המרחבי בהיבטים של התיישבות, גיוס יחידות מילואים ואימוון, פריצת דרכים לתעבורה ועוד.³⁰ בתפקיד זה התגלו לראשונה תכונותיו של צבי צור כאדמיניסטרטור מוכשר, וכמי שבידו להביא פרויקטים תשתיתיים לכדי גמר ביצוע, והיוו סימן מקדים לתחנות הבאות בהתפתחותו המקצועית.

חבר פורום מטכ"ל

בסוף שנת 1950 סיים צבי צור את תפקידו בפיקוד הדרום ושב למחוז ילדותו בתל-אביב. עם חזרתו למרכז הארץ הוא התארס עם אהבת נעוריו רחל שטרן, סטודנטית לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית ובת למשפחה חיפאית, שאותה הכיר עוד משירותו ב"הגנה", ובחודש מרץ 1951 נשא אותה לאישה.³¹ לצד השינוי שעבר במישור האישי, עמד צבי צור לפתחו של אתגר משמעותי גם במישור המקצועי. הוא מונה לעוזרו של ראש אג"ם, האלוף מרדכי מקלף, ומילא לראשונה בחייו תפקיד במטה הכללי. במסגרת תפקידו הוא התחכך עם רמות הפיקוד הגבוהות ביותר, נחשף לממשק בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי ולמד מקרוב על נבכי המערכת הצבאית. התוודעותו הבלתי אמצעית עם עבודת המטה הכללי והיכרותו האינטימית עם הקצונה הבכירה בצה"ל הכשירה את הקרקע לקראת העלאתו בדרגה וסללה את דרכו לפורום המטה הכללי.

צבי צור כיהן כעוזרו של האלוף מרדכי מקלף כמה חודשים, ובקיץ 1951 יצא ללימודים אקדמיים בארצות הברית. צבי צור ורעייתו הטרייה התמקמו במדינת ניו יורק, והוא החל את לימודיו בחוג למנהל ציבורי באוניברסיטת סיראקוז. לאחר שלוש שנים אינטנסיביות כמפקד שדה וכקצין מטה היו החיים בקמפוס האמריקני נוחים למדי, וצבי צור רכש לעצמו כלים ושיטות ניהול מודרניות העתידות לשרתו בהמשך הקריירה שלו. עם זאת, צבי צור לא זנח את קשריו עם הפיקוד הבכיר, ועת שביקר האלוף מקלף בארצות הברית הוא נלווה אליו וסייר עמו בשורה של בסיסים צבאיים אמריקניים.³²

יכולתו של צבי צור ליצור קשרי אמון והערכה עם הממונים עליו הייתה לאחד מנכסיו העיקריים. התקופה הקצרה שבה שירת תחת האלוף מרדכי מקלף, די היה בה כדי להותיר את רישומו עליו ולסייע לקידומו שלו. כך, אפוא, עם התפטרותו של הרמטכ"ל יגאל ידן ופרישתו מתפקידו ב-7 בדצמבר 1952 על רקע חילוקי דעות קשים עם דוד בן-גוריון, ומינויו של האלוף מרדכי מקלף תחתיו, קיבלו גם חייו של צבי צור תפנית. רב-אלוף מרדכי מקלף, שהתרשם מכישוריו האדמיניסטרטיביים של צבי צור כעוזרו באגף המטה וממסלול הלימודים שבו בחר, החליט לקדמו בדרגה ולשלבו כחבר בפורום המטה הכללי. כפועל יוצא מכך, נקרא צבי צור להפסיק את לימודיו בארצות הברית ולשוב מיד לישראל.

צבי צור נענה להוראת מפקדו ובתוך פחות משבועיים חזר לארץ עם רעייתו ושב ללבוש מדים. הוא הועלה לדרגת אלוף, וב-23 בדצמבר החל לכהן כראש אגף כוח אדם במטה הכללי. צבי צור מילא תפקיד זה כשלוש שנים וביטא את כישורי הניהול שלו באופן שהטביע חותם על דמות הצבא לשנים רבות. במהלך הקדנציה שלו הנהיג שורה של שינויים ורפורמות וזכה לגיבוי מלא מצד שני מפקדיו בעבר ובהווה – הרמטכ"ל מרדכי מקלף ויורשו בתפקיד הרמטכ"ל משה דיין החל מדצמבר 1953. בין השאר, פעל צבי צור להעלאת רמתם והשכלתם של הקצינים בצה"ל במסגרת תוכניות לימודים. מאות קצינים חסרי השכלה תיכונית למדו בקורסים להשלמת השכלתם ונוהל משא ומתן עם האוניברסיטאות ועם הטכניון לשם הכשרתם של עשרות קצינים במקצועות טכניים.³³ כמו-כן, הנהיג צבי צור את הגיוס התקופתי ולפיו המיועדים לשירות ביטחון מתגייסים בקבוצות גדולות בכמה מחזורים ולא כבודדים, וקבע התניות לעלייה בסולם הדרגות בדמותם של קורסים והכשרות.³⁴

באפריל 1956 נערך סבב מינויים במטה הכללי ובמסגרתו מונה צבי צור לאלוף פיקוד המרכז.³⁵ ראשית כהונתו עמדה בסימן פעולות פדאיון מכיוון הגדה המערבית בהכוונה מצרית

ובפעולות תגמול של צה"ל בתגובה על פיגועים רבי-נפגעים. בגזרה שעליה היה מופקד אירעו שני מבצעים גדולים כנגד יעדי אויב בגדה המערבית – מבצע "לולב" ומבצע "שומרון". המבצע הראשון נערך בלילה שבין 25 ל-26 בספטמבר ובו פשטו הצנחנים על משטרת חוסאן בתגובה על רציחת ארבעה ארכיאולוגים בקיבוץ רמת רחל שלושה ימים קודם. המבצע השני נערך בלילה שבין 10 ל-11 באוקטובר ובו פשטו הצנחנים על משטרת קלקיליה בתגובה על רציחת שני פועלים יהודיים בשרון יום קודם. בשני המבצעים נהרגו יותר ממאה חיילים ירדניים, אולם גם צה"ל ספג מחיר כבד בדמות 28 הרוגים, ובפועל פעולות התגמול באו לקיצן.³⁶

אולם, האירוע העיקרי שהאפיל על כהונתו של צבי צור לא היה כרוך בחללים ישראלים, אלא במעשה טבח שיוחס לצה"ל ולמשמר הגבול. ביום הראשון למערכת סיני ב-29 באוקטובר 1956 הטיל פיקוד המרכז עוצר על הכפרים במשולש כדי להסתיר את היערכות צה"ל למול הצבא הירדני ולהימנע מחיכוך מיותר עם האוכלוסייה המקומית. צבי צור כאלוף הפיקוד אישר את העוצר, אך שלא על דעתו, הקדים מפקד החטיבה המרחבית, אלוף משנה יששכר שדמי, את שעת העוצר ללא ידיעת התושבים. כפועל יוצא מכך, גדוד משמר הגבול שהיה מופקד על אכיפת העוצר ירה למוות ב-43 מתושבי כפר קאסם. כמי שהיה מופקד על הגזרה והיה הממונה הישיר על אלוף משנה שדמי, העיד צבי צור בבית המשפט על המקרה והסביר את נסיבות העוצר. עם זאת, הן בית המשפט והן ועדת בדיקה בראשות שלושה משרי הממשלה לא מצאו במעשיו כל דופי.³⁷

בצל החקירות שהתנהלו על אודות הטבח בכפר קאסם, לאחר מערכת סיני שרר שקט יחסי בפיקוד המרכז אשר אפיין את שאר כהונתו של צבי צור. בינואר 1958 סיים צבי צור את תפקידו כאלוף פיקוד המרכז ובסבב תפקידים שנערך במטה הכללי הוא מונה לראש אג"ם ולסגנו של הרמטכ"ל חיים לסקוב. זמן קצר לאחר כניסתם של לסקוב ושל צור לתפקידם חלה הרעה במזרח התיכון עם הקמתה של הקהיליה הערבית המאוחדת (קע"ם) שהתבססה על איחודן של מצרים ושל סוריה. אולם, לצד המתח האזורי שררה מתיחות גם במטה הכללי. יחסיהם של חיים לסקוב ושל צבי צור עלו תוך זמן קצר על שרטון, ובמוקד הוויכוח ביניהם עמדה כוונת הרמטכ"ל להקים אוגדה קבועה. צבי צור וחלק ניכר מהאלופים התנגדו לרעיון והדברים הגיעו לכך שללסקוב לא היה עוד אמון בסגנו בעוד צבי צור לא ראה עוד כל דרך לעבוד עמו. נוכח מערכת היחסים העכורה בין השניים סיים צבי צור את תפקידו השלישי כאלוף מוקדם מן הצפוי, ולאחר דין ודברים סוכם כי יצא להשתלמות ממושכת בצרפת.³⁸

כשש שנים לאחר שלימודיו בארצות הברית נקטעו באבם שב צבי צור וחבש את ספסל הלימודים. בספטמבר 1958 הוא טס עם אשתו רחל ועם שלושת ילדיהם הקטנים – גבע בן השבע, הקרוי על שם חטיבת "גבעתי", גדעון בן השלוש ודני בן השנה וחצי – לצרפת והמשפחה התמקמה בפריז. הוא התקבל ללימודים בסורבון במסגרת החוג למדע המדינה והתמקד במדיניות הצרפתית בכלל ושל זו באפריקה בפרט. במהלך תקופת לימודיו ערך צבי צור כמה סיורים בטריטוריות הצרפתיות באפריקה ולמד מקרוב על מערכת המנהל הקולוניאלית. לצד לימודיו לא זנח צבי צור את עיסוקיו הצבאיים. לאור דרגתו הבכירה ונוכח תור הזהב ביחסי ישראל וצרפת הייתה לשהותו בצרפת משנה חשיבות. הוא השכיל לטוות מערכת ענפה של קשרים אישיים עם הקצונה הצרפתית הבכירה ועם ראשי המדינה והכיר מקרוב את התעשייה הביטחונית הצרפתית שבה היה הרכש של צה"ל כה תלוי. לא יחלוף זמן רב ועם הגיעו לראש הפירמידה הצבאית יתורגמו אלה לתהליך נמרץ של בניין כוח בעזרת צרפת.³⁹

ראש המטה הכללי

בספטמבר 1960 שב צבי צור לישראל בתום שהות של שנתיים בצרפת. עיתוי חזרתו לא היה מקרי והוא חפץ לסיום הקרב של כהונת חיים לסקוב כרמטכ"ל. כשבוע לאחר חזרתו כבר נועד לפגישה עם ראש הממשלה ושר הביטחון בן-גוריון, שבה דובר על המשך דרכו הצבאית. צבי צור ראה עצמו מועמד ראוי להחליף את לסקוב ועד מהרה הייתה משאלת לבו למציאות. ב-27 בנובמבר 1960 אישרה הממשלה את מינויו לראש המטה הכללי השישי של צה"ל החל מ-1 בינואר 1961.⁴⁰

כהונתו של צבי צור כרמטכ"ל הייתה באחת מהתקופות הרגועות ביותר שידעה המדינה מבחינה ביטחונית. בעקבות מערכת סיני חדלו המצרים מלהפעיל חוליות פדאיון משטחי רצועת עזה והגדה המערבית ופעולות החבלה בגבולות עם ירדן ועם מצרים היו בדרך כלל בפרופיל נמוך למדי. הצבא המצרי שהיה הדומיננטי באויביה של ישראל באותה עת עדיין ליקק את פצעיו ממערכת סיני והיה שקוע בלימוד דוקטרינת הלחימה הסובייטית ובהטמעת מערכות נשק חדשות. יתר על-כן, החל משנת 1962 אף היו המצרים מעורבים במלחמת האזרחים בתימן,

פורום המטה הכללי בראשות רב-אלוף צבי צור נפרד מראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון ב-3 ביולי 1963. (התמונה צולמה על-ידי אברהם ורד וניתנה באדיבות ארכיון צה"ל ועיתון "במחנה").

ודעתו של נאצר לא הייתה נתונה לגבול עם ישראל. הזירה העיקרית שהעסיקה את צבי צור כרמטכ"ל מן הבחינה המבצעית הייתה בחזית הצפון אל מול הסורים. בין ישראל לבין סוריה הייתה מחלוקת על מעמדם של כמה שטחים מפורזים שגורלם לא הוכרע על-ידי האו"ם, ומעת לעת הופרעה עבודתם של החקלאים הישראלים בתקריות ירי. גם המאבק על זכויות הדיג והשיט באגם הכנרת היה למוקד חיכוך בין הצדדים. בדרך כלל, התקריות עם הסורים היו מקומיות והתנהלו בעצימות נמוכה ללא הפעלת נשק כבד, אולם לכך היה חריג אחד.⁴¹

בחודשים פברואר-מרץ 1962 גברו תקריות האש במזרח הכנרת כאשר הסורים ירו באופן חוזר ונשנה מהמוצבים שלהם בכורסי ובנוקייב לעבר כלי שיט ישראלים באגם. ב-8 במרץ 1962 הוגדשה הסאה כאשר מהאש נפגעה סירת משמר ישראלית ושניים מאנשיה נפצעו, ומחאות לוועדת שביטת הנשק של האו"ם לא הועילו. בעקבות זאת, הוחלט ליזום פעולת תגמול חריגה בהיקפה ולהנחית מהלומה על הכוחות הסוריים במוצב נוקייב ששכן כשלושה ק"מ מצפון לעין

גב. לאחר שצבי צור אישר את תוכנית הפעולה יצא צה"ל בלילה שבין 16 ל-17 במרץ למבצע "סנונית". חטיבת "גולני" נועדה לפשוט על מוצב נוקייב ועל הכפר השכן ולטהרם מחיילים סוריים, ועל כוח משייטת 13 הוטל לפשוט מהים על המוצב הסורי בכורסי. בלחימה שנמשכה כחמש שעות בתוך יעד מבוצר כבשו לוחמי "גולני" את המוצב והרגו כ-35 חיילים סוריים בעוד לוחמי שייטת 13 נסוגו בטרם הושלמה משימתם. חרף המחיר הכבד של שמונה הרוגים גילתה חטיבת "גולני" רמת ביצוע גבוהה והשקט חזר לתקופת מה לגזרה, אך הבעיה עמדה בעינה עד למלחמת ששת הימים.⁴²

בתרגיל שריון של חטיבה 7 בדצמבר 1963. (משמאל לימין) ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול, האלוף דוד אלעזר מפקד גיסות השריון ורב-אלוף צבי צור. (התמונה צולמה על-ידי אברהם ורד וניתנה באדיבות ארכיון צה"ל ועיתון "במחנה").

השקט היחסי בגבולות שאפיין את תקופת כהונתו, אפשר לצבי צור להתמקד בחיזוק קשרי החוץ של צה"ל עם צבאות זרים ובבניין כוחו בהיבטי רכש והתעצמות. במישור הראשון חיזק צבי צור את הקשרים שכבר קשר בתקופת לימודיו בצרפת עם צמרת הביטחון הצרפתית וביקר שם מעת לעת. תשומת לב מיוחדת הוא נתן למדינות באסיה ובאפריקה ותרם תרומה מכרעת להידוק היחסים בינו לבין ישראל הן מן ההיבט המדיני והן מן ההיבט הצבאי. כך למשל,

הוא נסע ב-3 בדצמבר 1962 עם מנכ"ל משרד הביטחון אשר בן-נתן לביקור בשלוש ממדינות המזרח הרחוק – בורמה, תאילנד ויפן. במשך כארבעה שבועות קיימו השניים סבבי פגישות עם מקביליהם במדינות אלה וסיירו בבסיסי הצבא המקומיים. דגש מיוחד הושם בביקור ביפן שם ביקרו השניים באקדמיה הצבאית היפנית, בבסיסי ההדרכה של הצבא ובמפעל האלקטרוניקה תושיבה. ההשלכה המיידית של ביקור זה הייתה עם מינויו של נספח צבאי בטוקיו ומיסוד מגע שוטף עם מערכת הביטחון היפנית.⁴³ בתום הביקור במזרח הרחוק הגיע צבי צור לביקור רשמי ראשון של רמטכ"ל ישראלי בטהראן ושם נועד עם ראשי מערכת הביטחון הפרסית, שעמה הייתה באותה עת מערכת יחסים חמה אל מול האויב המשותף – עיראק.⁴⁴ כאמור, גם מדינות אפריקה שהחלו להשתחרר בזו אחר זו מעול הקולוניאליזם האירופי לא נזנחו. צבי צור שהשקיע חלק ניכר משהותו בסורבון לטובת לימודי אפריקה ואף ביקר בה לא אחת, ראה ביבשת השחורה משום קרקע בלתי חרושה ובעלת פוטנציאל רב לשיתוף פעולה. בפברואר 1963 מונה נספח צבאי באתיופיה שהיה לנספח צה"ל הראשון באפריקה.⁴⁵ זמן קצר אחר-כך מוסדו יחסים עם טנזניה ואוגנדה ונפתח שיתוף פעולה עמן תוך הבטחה למתן שירותי ייעוץ וסיוע בהקמת צבאותיהם ובפרט של חילות האוויר שלהם. באופן זה, תרם צבי צור לחיזוק היחסים עם מדינות הפריפריה במזרח אפריקה כחלק אינטגרלי במאבק לבלימת חתרנותו של נאצר. עם זאת הוא גם פעל לקידום היחסים הצבאיים של צה"ל עם מדינות במערב אפריקה וכביטוי לעשייתו קיבל ביוני 1963 את אות מפקד מסדר כוכב אפריקה מידי שגריר ליבריה.⁴⁶

חרף הנסיעות הרבות שערך צבי צור והקשרים שרקם עם מדינות שונות, עיקר עיסוקו התרכז בבניין הכוח של צה"ל, על-פי התוכנית הרב-שנתית "חשמונאים", ובשדרוגו לכדי צבא מודרני המצויד במיטב כלי הנשק. בתקופת כהונתו גברה והלכה מעורבות ברית המועצות במזרח התיכון, וצבאות מצרים וסוריה נערכו בהתאם לדוקטרינה הסובייטית במתחמי הגנה מבוצרים בסיני וברמת הגולן בהתאמה. יתרה מזו, צבאות אלה התחמשו במיטב הנשק הסובייטי, ומצרים אף החלה בפיתוח טילי קרקע-קרקע בסיוע גרמני כדי לפגוע בעומק ישראל. אתגרים חדשים אלו הביאו את צבי צור לידי תובנה כי סיבוב המלחמה הבא יהיה מורכב יותר, ולכן נדרש צה"ל תחת פיקודו לאמץ תפיסה חדשה המתבססת על הפתעה ועל לחימה בעומק. כפועל יוצא מכך, קיבל מערך המסוקים בחיל האוויר תנופה ניכרת ופותחה תורת לחימה משולבת. בין נובמבר 1962 לאוגוסט 1963 סיפקה מערב-גרמניה, שעמה קיימה ישראל קשר חם, 24 מסוקי סיקורסקי-58 וטייסת "החרב המתהפכת" הייתה לגדולה בטייסות החיל. סד"כ זה העניק לצה"ל יכולות שלא

עמדו לרשותו בעבר ואפשר ללוחמיו לאגף מערכים מבוצרים ללא קושי, לחדור לעומק שטחו של האויב ולפגוע במרכזי הכובד שלו. על רקע זה הושלמה באפריל 1963 כתיבתו של פרק המבצעים המשולבים בספר תורת הקרב, ובצה"ל החלו להתבצע שורה של תרגילים רחבי היקף בין טייסת המסוקים לכוחות היבשה, אשר יצקו תוכן ממשי לתאוריה שרק הלכה והשתכללה.⁴⁷

לצד הקמתו של מערך מסוקים מודרני, צבי צור הקדיש חלק ניכר מזמנו לקידום של מרכיבים נוספים בחיל האוויר. על רקע שדרוג השוטף של תוכניות האב לתקיפת שדות התעופה של האויב ולאור הופעתם של טילי קרקע-אוויר במצרים בתחילת 1963 הושם דגש על מערך הקרב. כבר בשנת 1959 נקבע כי על החיל לעבור לעידן מאך 2 והוחלט להצטייד בכשבעים מטוסים מסוג מיראז' 3C ("שחק") הצרפתי. ב-7 באפריל 1962 נחתו בבסיס חיל האוויר בחצור שני המטוסים הראשונים בסדרה אשר עתידים להוות את חוד החנית בעשור הקרוב.⁴⁸ צבי צור גם פעל לקידום מערך התובלה ובתקופת כהונתו נקלטו חמישה מטוסי סטרטוקרוזר ("ענק") שנרכשו מחברת "פאן אמריקן" ועוד 12 מטוסי נורד שסופקו על-ידי מערב גרמניה. רכש זה קידם את תחום תובלת הסער בחיל האוויר ואפשר להצניח חטיבה שלמה על ציודה בעומק שטח האויב.⁴⁹ בצד ההצטיידות בכלי טיס לסוגיהם השונים לא זנחו תחומי התשתית והאמל"ח. בתקופת כהונתו של צור קודמו ההכנות לבניית שדה תעופה רביעי בחצרים כחלק מתפיסת ההגנה של חיל האוויר לפזר את מטוסיו, נבנו דירים תת-קרקעיים לאחסון מטוסים ולהגנתם מפני תקיפה מן האוויר והוחל בהקמת יחידות בקרה אזוריות במצפה רמון ובהר מירון. כמו-כן, חיל האוויר הצטייד לראשונה בטיל אוויר-אוויר מתוצרת כחול לבן שנקרא "שפירר" ופותח בשיתוף פעולה מדעי עם צרפת, והכניסו לשימוש בטייסות ה"שחק" שלו. הכניסה לעידן הלחימה האלקטרונית לא פסחה גם על מערך הנ"מ, והמגעיים עם האמריקנים בדבר אספקת טילי קרקע-אוויר מסוג "הוק" הגיעו לכדי בשלות.⁵⁰

חיל האוויר עבר אפוא שינויים מרחיקי לכת, ורמת השילוביות בינו לבין חיל הרגלים עלתה מדרגה עם כניסת המסוקים לשירות מבצעי. אולם, גם מרכיבים נוספים בכוח ההכרעה של צה"ל זכו לתשומת לבו של הרמטכ"ל צבי צור ובראשם מערך השריון. צבי צור המשיך במדיניות קודמו בכל הקשור להתעצמות צה"ל בשריון, ובהתאם לתוכנית הרב-שנתית "חשמונאים" שיצאה אל הפועל בתקופת כהונתו נמשך התהליך במלוא התנופה. צה"ל המשיך להצטייד בטנקי צנטוריון (שוט) ותכנן את בנייתן של שתי חטיבות שריון נוספות – 200 ו-520 – אשר הושלמה בשנים 1964-1965 בתקופת מחליפו של צבי צור בתפקיד. דגש עיקרי ניתן לתחום התורה והאימונים של

החיל והתאמתו למערכי ההגנה הערביים, אשר נבנו על-פי הדוקטרינה הסובייטית. בשנת 1962 הוקם בצאלים מתקן אימונים מרכזי לחיל השריון ובשנת 1963 הושלמה הקמתם של שני מתקני אימונים מרחביים – במחנה כורדני בפיקוד הצפון ובמחנה רמלה בפיקוד המרכז. כפועל יוצא מהגידול בסד"כ ובמרכזי ההכשרה גדלה גם כמות התרגילים, וככל שעודכנו תיקי היסוד כך גם עלו באיכותם. הדגש באימונים הושם על הבקעת מערכי ההגנה של האויב, על לחימת שריון בשטח האויב ועל תנועה בשעות הלילה.⁵¹

בתקופת כהונתו של צבי צור כרמטכ"ל התעצם צה"ל לא רק בפלטפורמות נשק ובתשתיות מתקדמות אלא גם בכוח אדם. מחזורי הגיוס היו הגדולים ביותר שידע צה"ל עד אז, והדבר כמובן אפשר לברור את הטובים ביותר מתוך מאגר נרחב של נערים ונערות המיועדים לשירות ביטחון. עם זאת, לאור שיקולי תקציב ובשל רגיעה ביטחונית ממושכת בגבולות, הוחלט על קיצור שירות החובה, ובאחת מהחלטותיו האחרונות כרמטכ"ל קבע צבי צור בדצמבר 1963 על קיצורו בארבעה חודשים, מ-30 ל-26 חודש.⁵²

טקס חילופי רמטכ"לים ב-31 בדצמבר 1963. הרמטכ"ל הנכנס יצחק רבין (מימין), ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול (במרכז) והרמטכ"ל היוצא צבי צור (משמאל). (התמונה צולמה על-ידי אברהם ורד וניתנה באדיבות ארכיון צה"ל ועיתון "במחנה").

ב-31 בדצמבר 1963 סיים צבי צור שירות של 15 שנה בצה"ל ונפרד מן המטה הכללי. באיגרת הפרדה שפרסם כתב את הדברים הבאים: "לפני שלוש שנים הוטלה עלי האחריות הכבדה לשמש כרמטכ"ל. עם קבלת מינוי זה, ידעתי שאין אני עומד לבדי ושיחד עימי שותפים בנטל אלפי חיילי צה"ל ומפקדיו. מאחר שמכיר אני את הצבא הזה שנים רבות, היה בי אמון עמוק באנשיו, בכושרם ובמסירותם ובטחתי שיחד נוכל להרים את המשא. היום אני עוזב את תפקידי מתוך הכרה מלאה שביטחוני היה מבוסס ומוצדק ומתוך הרגשה ברורה, שכל מה שנעשה בצה"ל במשך שלוש השנים שחלפו ומה שעוד יבוא כתוצאה מזרעים שנזרעו עד הנה, אינו אלא פרי מאמציהם של כל חיילי צה"ל ומפקדיו בשירות סדיר ובמילואים".⁵³ ואכן, התמקדותו של צבי צור בתהליכים של בניין כוח והתעצמות הפכה את צה"ל לצבא מודרני ומאומן והכשירה את הקרקע כשלוש וחצי שנים מאוחר יותר לאחד מניצחונותיו הגדולים ביותר.

מנכ"ל מקורות

ב-1 בינואר 1964 היה צבי צור לרב-אלוף במילואים ולאזרח מן השורה והוא בסך הכול בגיל ארבעים. החודשים הראשונים באזרחות נוצלו לזמן איכות עם המשפחה ובכלל זה לסיור פרטי בארגנטינה בתחילת חודש מרץ.⁵⁴ אולם, כמי שמגיל צעיר היה מעורב בעשייה אינטנסיבית ומורגל בעבודה מסביב לשעון, לא אדם כצבי צור ישקוט על שמריו, והוא נערך לאתגרים הבאים שזימנו לו התחנות בחייו.

ב-20 באפריל 1964 באה לקצה "חופשת השחרור" ובהתאם להחלטת מועצת המנהלים של חברת "מקורות" מונה צבי צור למנהלה הכללי במקומו של יחיאל דובדבני אשר החזיק בתפקיד מזה כעשור.⁵⁵ חברת "מקורות", חברת המים הלאומית של ישראל והאחראית העיקרית לאספקת מי השתייה לאזרחי המדינה, עמדה בתקופה שבה נכנס צבי צור לתפקיד המנכ"ל על סף הישג היסטורי. בנייתו של פרויקט המוביל הארצי הגיעה לידי גמר וב-28 במאי 1964 החלו משאבותיו לשאוב מים מהכנרת ולהוליכם דרומה לעבר ראש העין.⁵⁶ בצד ההישג ההנדסי עמד לפתחו של צבי צור כמנכ"ל החברה אתגר ביטחוני, על רקע החלטת ועידת הפסגה הערבית בקהיר מינואר 1964 על הטיית מקורות הירדן. כך במערכה שניהל צה"ל על מקורות המים

בעיקר כנגד הצבא הסורי בשנים 1964-1966 הייתה לצבי צור, ולא בפעם האחרונה, מעורבות ברמה הלאומית, אשר שילבה בין ניסיונו הצבאי לבין כושר הניהול שלו בחברות אזרחיות. חרף העובדה שפרויקט הדגל של החברה בדמות המוביל הארצי הושלם, היו ידיו של צבי צור עמוסות לעייפה. כארבעה חודשים בלבד מכניסו לתפקיד מינה אותו ראש הממשלה לוי אשכול לרכז ולתאם את התוכנית המשותפת לישראל ולארצות הברית להמתקת מי ים באמצעות אנרגיה גרעינית. כפועל יוצא מכך, צבי צור הקדיש את עיקר זמנו למיזם זה, ובין קיץ 1964 לקיץ 1965 התמקד בעריכת סקר כדאיות של הפרויקט, באיתור המקור למימונו ובבדיקת המפרט הטכני של המתקן, שהיה מורכב מכור גרעיני, מטורבינות חשמל וממתקן המתקה. תוכנית זו הייתה אמורה להתממש לכל המאוחר בשנת 1971 אך לבסוף לא יצאה אל הפועל משיקולי עלות.⁵⁷ על-אף נסיעות חוזרות ונשנות בקו ישראל-ארצות הברית המשכיחה חברת "מקורות" בניצוחו של צבי צור לפתח את משק המים הישראלי. ב-5 בינואר 1965 נחנך מאגר המים השני בגודלו בארץ בבית נטופה אשר השתרע על-פני כ-700 דונם והיה לבעל קיבולת של כחמישה מיליון מטרים מעוקבים של מים. מאגר זה השתלב בפרויקט המוביל הארצי ונועד לווסת את זרם המים ולטהרם בדרכם מהכנרת לראש העין.⁵⁸ כחצי שנה מאוחר יותר נחנך בצאלים מתקן להמתקת מים בפרויקט משותף לחברת "מקורות" ולמכון לחקר הנגב, אשר נועד מדי יום להמתיק כ-300 מטרים מעוקבים של מים.⁵⁹

בעיצומה של קדחת העשייה בחברת "מקורות" גישש צבי צור את דרכו לפוליטיקה. ב-2 בנובמבר 1965 עמדו להיערך הבחירות לכנסת השישית בסימן הקרע העמוק בין לוי אשכול לבין דוד בן-גוריון, הן על רקע חילופי הדורות במפלגה והן בשל דרישת האחרון להקים ועדת חקירה לבדיקת "עסק הביש"⁶⁰. בן-גוריון הקים רשימה עצמאית בשם "רשימת פועלי ישראל" (רפ"י) ובין מועמדיה נמנו אישים דוגמת שמעון פרס, משה דיין ויצחק נבון. על צבי צור, שהלך כברת דרך ארוכה עם משה דיין לאורך הקריירה הצבאית שלו, הופעלו לחצים כבדים להצטרף לרשימה כדי להפכה לנבחרת מעוטרת ככל הניתן. צבי צור, אשר הזדהה עם מסריה של הרשימה ועם העומדים בראשה, נענה לבסוף לתחינות ונכלל במקום השמיני ברשימת רפ"י לכנסת.⁶¹

בבחירות לכנסת השישית נחלה רפ"י אכזבה ממספר המנדטים שקיבלה הרשימה. אמנם עשרה מחבריה, ובהם צבי צור, היו לחברי כנסת, אולם לא היה בכך כדי לערער על שלטונו של לוי אשכול שעמד בראש "המערך" וזכה ב-45 מנדטים. צבי צור הושבע כחבר כנסת ב-22 בנובמבר 1965, אבל מאחר שלא היה לו תפקיד ביצועי והפוליטיקה הייתה לו לזרא הוא לא גילה

עניין רב במעמדו החדש. כפועל יוצא מכך החליט לפרוש כעבור 16 יום בלבד ממושביו בכנסת וב-10 בדצמבר 1965 תפס את מקומו עמוס דגני, חברו לרשימת רפ"י.⁶² בתום האפיזודה הפוליטית הקצרה שב צבי צור לעשייה מלאה בחברת "מקורות". תשומת לב ניכרת הוא הקדיש בשנת 1966 לפעילות חברת הבת של "מקורות" – "חברת "ורד", אשר ביצעה מגוון של פרויקטים בתחום המים והתשתית בחוף לארץ. באותה שנה הסתכמו החוזים שעליהם חתמה החברה בסך כחמישים מיליון דולר והיא הרחיבה את פעילותה לשווקים חדשים. בין השאר פתחה החברה סניפים חדשים בחוף השנהב ובפרו ועסקה בפעילות נרחבת בקניה, באוגנדה ובניגריה, שכללה בין השאר פריצת דרכים וסלילת כבישים. צבי צור דאג לעמוד מקרוב על פעילות החברה ובחודש יוני 1966 ערך סיור מקיף במערב אפריקה.⁶³ בנובמבר אותה שנה ערך צבי צור ביקור עבודה גם בפרס לאחר שחברת "ורד" זכתה במכרז להקמת תשתיות במדינה.⁶⁴

בפתח השנה הרביעית לכהונתו כמנכ"ל "מקורות" קידם צבי צור שורה של פרויקטים לפיתוח מקורות המים של מדינת ישראל. אמנם בסוף שנת 1966 מינה ראש הממשלה לוי אשכול את האלוף (במיל') אפרים בן-ארצי במקומו כראש התוכנית המשותפת לישראל ולארצות הברית להמתקת מי ים, אך גם כך היו ידיו עמוסות לעיפה.⁶⁵ בתחילת שנת 1967 פתחה חברת "מקורות" בהקמת מפעל מים באזור רמות מנשה, שתכליתו הייתה לאגור את מי השיטפונות בנחלי האזור, וקיבלה החלטה על הקמת מפעל לניצול השפכים של גוש דן.⁶⁶ פרויקטים אלו נועדו למצות את מקורות המים במדינה ולצמצם את התלות במימי הכנרת וצבי צור מסר על תוכנית החברה להשקיע בעשור הבא סכום של מיליארד לירות כחלק מהמשך המגמה.⁶⁷ אולם, חזון לחוד ומציאות לחוד. המצב המתוח שהתהווה בגבולות בסוף מאי 1967 עתיד היה לשנות את פניה של מדינת ישראל ובכלל זה את נתיב חייו של צבי צור חזרה למערכת הביטחון.

עוזר שר הביטחון

ב-14 במאי 1967 החל הצבא המצרי להיכנס לחצי האי סיני בתגובה על מידע כוזב שהעבירה ברית המועצות לסוריה ולמצרים בדבר כוונות התקפיות, לכאורה, מצד ישראל בגבולה הצפוני. כפועל יוצא מכך, החל להתגלגל כדור שלג שהעלה את המתרחבות במזרח התיכון במהירות לשיא. סגירת מצרי טיראן בפני שיט ישראלי שמונה ימים מאוחר יותר דרדרה את האזור לסף מלחמה, ומדינת ישראל נכנסה לתקופת המתנה דרוכה כאשר צה"ל גויס במלואו ונערך לאורך הגבולות.

ההרעה במצב הביטחוני הביאה ללחץ פוליטי וציבורי כבד על ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול, אשר גרם לו לוותר על תיק הביטחון לטובת הרמטכ"ל לשעבר וחבר רשימת רפ"י לכנסת משה דיין.

משה דיין מונה לשר הביטחון ב-1 ביוני 1967 ואחד הטלפונים הראשונים שעשה בתפקיד היה לצבי צור. דיין, שזכר את תפקודו של צבי צור כראש המטה שלו עת שכיהן כאלוף פיקוד הדרום וכמנהל ראשון במעלה כראש אגף כוח אדם במטה הכללי תחתיו כרמטכ"ל, קרא אותו לדגל וביקש ממנו להתחיל מיד בעבודה במשרד הביטחון. חרף עבודתו כמנכ"ל "מקורות" ולאור נסיבות השעה לא יכול היה צבי צור להיות אדיש וקבע למחרת פגישה עם דיין. במסגרת ארוחת בוקר שקיימו השניים ב-2 ביוני מונה צבי צור לעוזר שר הביטחון ובפועל שימש כסגנו של דיין. כאן המקום לציין כי הוא לא היה יכול לשאת בתואר סגן שר מאחר שהחוק לא התיר זאת למי שאינו חבר כנסת מכהן. אולם סמנטיקה ואגו לא היו מהשיקולים שהנחו אדם דוגמת צבי צור, והוא נענה בחיוב לבקשה בלי ששיער את משכה ואת כובד משקלה.⁶⁸

חמישה ימים בלבד לאחר כניסת השר ועוזרו לתפקידם פרצה מלחמת ששת הימים אשר הסתיימה בניצחון מזהיר של צה"ל על צבאות ערב. המציאות החדשה שיצרה המלחמה הביאה לכך שישראל הכפילה פי ארבעה את שטחה, ותחת שלטונה נוספה אוכלוסייה פלסטינית גדולה בגדה המערבית וברצועת עזה שלצרכיה היה צריך לדאוג. ממצאות זו נגזרו במידה רבה תפקידיו של צבי צור, ובחודשים הראשונים בתפקידו הוא מצא עצמו עוסק בטיפול במבנים בירושלים שניזקו במלחמה, בקביעת קווי המדיניות של הממשל הצבאי בשטחים ובמילוי המלאים של צה"ל לאחר המלחמה וכחלק מההיערכות לעתיד.⁶⁹ בתום ארבעה חודשים בתפקיד עוזר שר הביטחון הגיע צבי צור למסקנה כי המשורה היא תובענית מכדי שיוכל להמשיך ולכהן גם כמנכ"ל

"מקורות" ובאוקטובר 1967 ביקש ממועצת המנהלים של החברה להשתחרר מתפקידו. בקשתו נענתה בחיוב ותפקידו במשרד הביטחון היה לבעל אופי קבוע.⁷⁰

עם עזיבתו הסופית את חברת "מקורות", הקדיש צבי צור את מלוא מרצו לבעיה הבוערת שהעסיקה את מערכת הביטחון באותה עת, והיא התמודדות עם האמברגו שהטיל נשיא צרפת שארל דה-גול ביוני 1967 על אספקת נשק לישראל. במשך כ-13 שנה הייתה צרפת לספקית הנשק העיקרית של צה"ל, מפריטי תחמושת ועד למטוסי קרב, והתלות בה הייתה קריטית להצטיידות הצבא לקראת עימות עתידי.⁷¹ החלטת הנשיא דה-גול פגעה בעיקר בחיל האוויר הישראלי שעתיד היה לקבל לידי חמישים מטוסי מיראז' 5- שעליהם כבר הועבר התשלום לתעשייה הצרפתית. לאור זאת ערך צבי צור בשנים 1967-1968 שלושה סבבים ממושכים של שיחות בפרס עם שר ההגנה הצרפתי פייר מסמר ועם ראשי מערכת הביטחון המקומית, אך ללא הועיל.⁷²

הדבקות הצרפתית באמברגו הביאה את מערכת הביטחון לתובנות חדשות בנוגע למדיניות הרכש, אשר תורגמו לעשייה ענפה והיו לליבת תפקידו של צבי צור בשנים הבאות. התובנה הראשונה הייתה כי אין עוד להסתמך על צרפת וכי יש לחפש אחר מקורות אספקת נשק חלופיים. בהתאם לכך, צבי צור ערך שורה של ביקורים בבריטניה ובארצות הברית והיה מהגורמים הבולטים שהביאו למעבר צה"ל ממערכות נשק צרפתיות למערכות נשק אמריקניות. בין השאר, היה צבי צור מעורב במשא ומתן שהביא לאספקת מטוסי סקיייהוק ומטוסי פנטום באופן ששדרג את יכולות חיל האוויר והביאן לידי ביטוי במלחמת ההתשה ובמלחמת יום כיפור.⁷³ התובנה השנייה הייתה כי אל לישראל להסתמך אלא על עצמה ולכן על התעשיות המקומיות להירתם לטובת המאמץ הלאומי, לפתח קווי ייצור עצמאיים של מערכות נשק ולהקדיש את מיטב המוחות והמשאבים לטובת מחקר ופיתוח, אשר יקנו לצה"ל יתרון איכותי על-פני יריביו.⁷⁴ צבי צור היה תומך נלהב בתעשיות המקומיות והאמין כי בכך לא רק שיקפיצו את היכולות הטכנולוגיות שבידי צה"ל אלא גם ייטיבו עם המשק הישראלי ויגבירו את פרוץ העבודה.⁷⁵ על פי קו זה וכמי שתחום הרכש, המחקר והפיתוח במשרד הביטחון היה נתון לידי, עודד צבי צור יוזמות רבות שקצרה היריעה מלפרט את כולן, אך די בכמה דוגמאות כדי ללמד על מעורבותו העמוקה ועל השפעתו על פניו של צה"ל לשנים קדימה. כך למשל פיתוח תת-מקלע "עוזי" בשנות השישים, ייצורו בקנה מידה תעשייתי ושיווקו לחוץ לארץ הקנו למערכת הביטחון יוקרה רבה ולא מעט חוזי אספקה שהכניסו כסף רב למדינה, וסיפק לצה"ל אמצעי לחימה תוצרת כחול לבן וללא תלות חיצונית.⁷⁶ דוגמה אחרת נגעה ליוזמה לפתח מערכות בקרת האש

לטנקים אשר הייתה כרוכה מבחינת צבי צור בעימות עם צמרת צה"ל. צבי צור צידד בפיתוח מקומי בעוד הפיקוד העליון דגל ברכש מארצות הברית. בוויכוח זה הייתה ידו של צבי צור, אשר נהנה מקרבתו לשר הביטחון ומאוזן קשבת, על העליונה.⁷⁷ דוגמאות בולטות לא פחות נגעו לפיתוח טיל ים-ים "גבריאל" עבור ספינות הטילים אשר גם נמכר בהיקף נרחב לצבאות במערב, להקמת המנהלת לפיתוח טנק המערכה הישראלית "מרכבה" ובפרט למטוס הקרב "נשר" שנתן מכה מוחצת לאמברגו הצרפתי. משרד הביטחון בראשות השר דיין ועוזרו צבי צור נתן ידו ליוזמה לפתח מטוס קרב באמצעות התעשייה האווירית ובהתבסס על תוכניות המיראזי-5 ועל העתקת קו הייצור שלו ממפעל "דאסו" הצרפתי. בשנת 1970 נחנך בתעשייה האווירית פס ייצור סידרתי למטוס ובינואר 1971 כבר הושק מטוס קרב ראשון מתוצרת ישראלית. המעוף והתעוזה שעמדו מאחורי הפרויקט תרמו תרומה מכרעת לגידול בסד"כ של חיל האוויר ובדיעבד שיפרו את תפוקותיו בשעותיו הקשות ביותר במלחמת יום כיפור.⁷⁸

ההתבססות ההולכת וגוברת על ייצור מקומי וההצלחות שהלכו ונערמו הביאו את צבי צור לעריכת רה-ארגון בתחום המחקר והפיתוח במערכת הביטחון. בהובלתו אוחדה לשכת המדען הראשי עם מחלקת אמל"ח באג"ם וזו הייתה ליחידת המחקר והפיתוח (מו"פ) הקיימת עד עצם היום הזה. השילוב בין אנשי הצבא לחוקרים מהאזרחות והאיזון בין צורכי צה"ל לבין משימותיו של משרד הביטחון ליצירת תשתיות טכנולוגיות ולפעולה מתואמת עם התעשיות הביטחוניות הביאו לריכוז מאמץ, לסיעור מוחות שהוביל לפרויקטים פורצי דרך ולתרומה מכרעת לשימור עוצמתו ויתרונו האיכותי של צה"ל על-פני יריביו.⁷⁹

העיסוק בנושאים של רכש, מחקר ופיתוח היה בליבת התפקיד של צבי צור כעוזר שר הביטחון, אך בצדו נגע במגוון רחב של תחומים נוספים. ראשית, הוא היה מעורב בעיצוב מדיניותה של ישראל בשטחים ובפיתוחם הכלכלי. אמנם, עיקר הנטל נפל על ראש היחידה לתיאום הפעולות בשטחים במשרד הביטחון האלוף שלמה גזית, אך צבי צור היה שותף מלא לעשייתו ומעת לעת לקח חלק בדינוי ועדת המנכ"לים, גוף שאיגד את מנהלי משרדי הממשלה, התכנס בדרך כלל אחת לשבוע וקיבל שורה של החלטות בכל תחומי החיים בגדה המערבית וברצועת עזה. שנית, הוא פעל לקידום קשרים ביטחוניים הדוקים עם מדינות באסיה ובאפריקה, כהמשך ישיר לפועלו כרמטכ"ל ומניסיונו כמנכ"ל "מקורות". הקשר עם מערכת הביטחון הפרסית הלך והתהדק בכל הקשור לחילופי מידע על אודות האויב המשותף – עיראק, וסיוע רב ניתן למדינות דוגמת אוגנדה וסינגפור בבניין כוחן הצבאי מן המסד ועד הטפחות. כמו כן, הוא

תרם תרומה מכרעת להתיישבות בבקעת הירדן, הכיר בחשיבות הביטחונית הגלומה באזור והקצה משאבים ניכרים מתוך תקציב הביטחון לפיתוחו.⁸⁰ יתרה מזו, הוא עסק בניתוב תקציבים לטובת פרויקטים בתחום המיגון והביצור ובקשירת חוזים עם ספקים מקומיים לשם הקמתם. בין השאר, הוא עסק בבניית קו הביצורים בבקעת הירדן ובהקמת גדר מערכת אשר שולבו בה שדות מוקשים, דרך טשטוש ואמצעים מיוחדים פרי פיתוחו של חיל ההנדסה. לאלה הייתה תרומה מכרעת בבלימת ניסיונות החדירה של מחבלים מכיוון ירדן ולסיכול פיגועים בגדה המערבית ובעומק ישראל.⁸¹ נוסף לכך הייתה לצבי צור מעורבות במבצע "מעוז" להקמת קו המוצבים על הגדה המזרחית של תעלת סואץ על רקע מלחמת ההתשה בחזית המצרית ובבניית חדרי ביטחון ביישובי קו העימות בגבול הצפון עם התגברות פעילות המחבלים משטח לבנון.⁸² לבסוף, צבי צור היה לחבר קבוע בוועדה לאנרגיה אטומית החל מיוני 1968. כחבר בוועדה היה בין השאר שותף לגיבוש ולהכוונת מדיניות המחקר והפיתוח בתחום הגרעין ולפיקוח על עבודת הכורים בדימונה ובנחל שורק.⁸³

תפקידו כעוזר שר הביטחון לא ידע אפוא רגע דל, והתחומים שעליהם חלש צבי צור מילאו את סדר יומו משעות הבוקר המוקדמות ועד חצות. עם הגיעו לשנת החמישים לחייו החליט צבי צור כי מיצה את התפקיד וביקש לשוב לחיים האזרחיים ולתור אחר אתגר חדש בתחום הניהול. בסוף ספטמבר 1973 נמסר על כי הוא עתיד לפרוש בסוף השנה מתפקידו לטובת משרת ניהול בכירה בקונצרן "כלל".⁸⁴

אולם כשם שכשש שנים קודם המתיחות הביטחונית בגבולות ותוצאות מלחמת ששת הימים הסיטו את נתיב חייו חזרה לעיסוק בענייני ביטחון, הביאה יד הגורל לכך שחזרתו לחיים האזרחיים מחוץ למערכת הביטחון תתעכב בשל מלחמה קשה מקודמתה.

בצהרי 6 באוקטובר 1973 פתחו צבאות מצרים וסוריה בהתקפה מתואמת לאורך תעלת סואץ ולאורך קו הבט"ש ברמת הגולן, תפסו את צה"ל מופתע ולא ערוך דיו בגבולות ונתנו את האות למערכה הקשה ביותר בתולדות המדינה מאז מלחמת העצמאות. מלחמת יום כיפור שיבשה את תוכניותיו של צבי צור ובפועל האריכה את כהונתו כעוזר שר הביטחון בחצי שנה נוספת. בזמן המלחמה היה צבי צור מעורב בדיונים ברמה האסטרטגית ובהערכות המצב של הפיקוד העליון של צה"ל ברגעים הדרמטיים ביותר. אולם, תפקידו לא הסתכם כעד חי להתרחשויות אלא הוא נטל חלק מכריע באספקת אמצעי לחימה וחלפים לצה"ל תוך כדי מלחמה וזאת בשל אחוז השחיקה הגבוה. צבי צור ריכז בעבודה מתואמת עם מנכ"ל המשרד ועם

צה"ל את רשימת הרכש מארצות הברית וניהל עם משרד ההגנה האמריקני משא ומתן מזורז לאספקתם. כפועל יוצא מכך, נחתו ביום העשירי למלחמה כמה מטוסי "גלאקסי" ובבטנם מאות טונות של תחמושת ועשרות משגרים של טיל הנ"ט "טאו" שנועד לסייע לצה"ל בציד הטנקים של האויב. מרכיב חשוב עוד יותר היה בשיחות שניהל צבי צור לאספקת מטוסי פנטום לחיל האוויר, והם היו בעלי חשיבות קריטית למאמץ המלחמתי. תודות לכך הגיעו בימים האחרונים למלחמה כארבעה מטוסי פנטום ביום לידי חיל האוויר הישראלי. המגעים שקיים צבי צור עם האמריקנים לא התרכזו רק בענייני רכש, אלא גם בהשגת הסכם לשיתוף פעולה לקבלת נתונים על ביצועי מערכות הנשק ועל הפקת הלקחים מהם והיוו כלי נוסף להידוק הקשר הפורה בין מערכות הביטחון של שתי המדינות.⁸⁵

סיום המלחמה רחוק היה מלסמן את סיום כהונתו של צבי צור במשרד הביטחון ולמעשה רק נתן את האות לעשייה מרובה. בשל שבריריותה של הפסקת האש והחשש מפני התחדשות הקרבות ריכו צבי צור את עבודת המטה במערכת הביטחון לאיתור הצרכים הנדרשים מהאמריקנים עבור כלל הזרועות בצה"ל. זמן מה לאחר השלמתה טס צבי צור עם שר הביטחון משה דיין בתחילת דצמבר 1973 לארצות הברית, והשניים ניהלו עם ראשי הממשל האמריקני שיג ושיח בנושאי רכש ובעניינים מדיניים שנגעו להסכם הפרדת הכוחות עם מצרים.⁸⁶

תחושת הדחיפות במשרד הביטחון למלא מחדש את מאגרי התחמושת של צה"ל כמו גם האחריות הרבה שהייתה על כתפיו של צבי צור בשעתה הקשה של ישראל, דומה כי סתמו את הגולל על רצונו לעזוב את מערכת הביטחון לטובת התעשייה. אולם למציאות הפוליטית שלאחר המלחמה הייתה דינמיקה משלה. בשל הקשיים להרכיב ממשלה רחבה לאחר הבחירות וכתוצאה ממחאה עממית שהלכה והתפתחה החליט משה דיין בסוף פברואר 1974 שלא לכהן כשר הביטחון בממשלה החדשה. הודעתו זו של דיין בישרה גם על גמר כהונתו של צבי צור. הדרך הארוכה שהלכו השניים יחדיו וההבנה שהייתה ביניהם היו ללא תחליף, ומאחר שמשרתו של צבי צור הייתה בראש ובראשונה משרת אמון, היה ברור לו כי הגיעה העת לפנות את מקומו ולתת כדבריו לצעירים ממנו הזדמנות.⁸⁷

בשירות התעשייה

ב-1 באפריל 1974 סיים צבי צור קדנציה של כשבע שנים כעוזר שר הביטחון משה דיין. כהונתו הייתה רצופה באירועים ביטחוניים, בכלל זה שלוש מלחמות עם מדינות ערב ומאבק אינטנסיבי בארגוני הטרור בפנים הארץ, לאורך הגבולות ובחוץ לארץ, והייתה עשירה בעשייה בתחום הרכש, המחקר והפיתוח ובמגע עם הממסד הביטחוני במדינות שונות.⁸⁸

זמן קצר לאחר פרישתו ממשד הביטחון התמנה צור למנכ"ל חטיבת התעשייה של קונצרן "כלל", ובמסגרת תפקידו היה אחראי על שורה של מפעלים והוביל שינויים מבניים מרחיקי לכת בארגון. כבר בתחילת תפקידו ערך סקר מקיף על אודות מפעלי החטיבה והגיע למסקנה כי בקונצרן קיים פיזור רב מדי של השקעות בתחומים מגוונים ומוטב להתרכז במספר מצומצם של ענפים דוגמת אלקטרוניקה, ייצור מתכות ומכניקה עדינה. כפועל יוצא מעבודת המטה המקיפה שערך הייתה חטיבת התעשייה לגוף המוביל בקונצרן מבחינת היקף המכירות ובתוך כשנה בתפקיד עלה בידי צור כדי להכפיל את המחזור ולהעביר חלק מהמפעלים מהפסד לרווח. עד מהרה הביא הדבר גם לשינוי פנים-ארגוני, וברוח המלצותיו של צור עבר מבנה הקונצרן מחמש חטיבות לשלוש בלבד באופן שהביא לייעולו. צבי צור זכה להערכה רבה מצד דירקטוריון הקונצרן ומונה בינואר 1978 כמשנה למנכ"ל "כלל" וזאת בד בבד עם תפקידו כראש חטיבת התעשייה.⁸⁹

לצד עשייתו בעולם העסקים לא זנח צבי צור את העשייה הציבורית ומעת לעת תרם את זמנו ואת ניסיונו הרב גם למשימות במישור הלאומי. כך בינואר 1975 מינה אותו שר הביטחון שמעון פרס לעמוד בראש ועדת פרס ביטחון ישראל עבור מחקרים מדעיים והישגים בולטים שתרכמו לביטחון המדינה,⁹⁰ בעוד באפריל 1975 מינה אותו שר התחבורה גד יעקובי לעמוד בראש ועדה ציבורית שבחנה את מצבו של ענף המשאיות בארץ.⁹¹

במרץ 1984, בתום עשור לכהונתו כמנכ"ל חטיבת התעשייה בקונצרן "כלל", פרש צבי צור ממשרתו בשל תחושת מיצוי, אך בה בעת המשיך לעבוד בהנהלת התאגיד. הוא שימש כמשנה למנכ"ל "כלל" לתפקידים מיוחדים והמשיך לייצג את הארגון בנשיאות התאחדות התעשיינים. בה בעת עמד בראש מועצות המנהלים של כמה מפעלים בקונצרן דוגמת "אלקטרה" ו"סנפרוסט".⁹²

בשנת 1985 נקרא שוב לדגל ובחודש ספטמבר עמד מטעם שר הביטחון יצחק רבין בראש ועדה אשר נועדה לבחון את ההשלכות ואת הכדאיות בדבר הפיכתה של התעשייה הצבאית (תע"ש) מיחידת סמך במשרד הביטחון לחברה ממשלתית הפועלת על-פי שיקולי רווח והפסד. המלצתו של צור לערוך את השינוי בתע"ש נתקלה בהתנגדות מצד הקצונה הבכירה בצה"ל, אך זכתה לגיבוי השר וכעבור כחמש שנים גם יושמה.⁹³

לצד עבודתו בוועדה באותה עת העסיקו את צור שני דברים כבדי משקל שנגעו הן למשפחתו והן לעתידו המקצועי. במישור האישי הוא התייתם מאמו אסתר שהלכה לעולמה בשיבה טובה באוקטובר 1985.⁹⁴ במישור המקצועי עמד בפני התלבטות על המשך דרכו. בפניו עמדו שתי הצעות אטרקטיביות לכהן כיושב ראש מועצת המנהלים של שתיים מהחברות המרכזיות במשק הישראלי עם החלטתו לפרוש בסוף 1985 מקונצרן "כלל". מצד אחד הציע לו ראש הממשלה שמעון פרס לעמוד בראש הדירקטוריון של חברת הספנות "צים", ומצד אחר האיץ בו שר התקשורת אמנון רובינשטיין לכהן כיושב ראש מועצת המנהלים של חברת "בזק". לאחר משא ומתן ולחצים רבים הוחלט כי צבי צור יחליף את היושב ראש המתפטר של "בזק" ישראל סחרוב וישמש יושב ראש מועצת המנהלים של החברה במשרה חלקית, ובו בזמן יכהן כחבר הדירקטוריון של חברת הספנות "צים" מטעם "החברה לישראל" בראשות איל ההון שאול אייזנברג. צור החזיק אפוא בשני הכובעים עד לסוף שנת 1986.⁹⁵ אולם, עם השלמת המשא ומתן בנוגע לפריסת החובות של "צים" הלכה וגדלה מידת מעורבותו של צור בחברה ועיקר מרצו היה נתון לה. הדבר התבטא בהתמנותו בינואר 1987 ליושב ראש דירקטוריון "צים" ולסגן יושב ראש מועצת המנהלים של "החברה לישראל" שהחזיקה ב-50% ממניותיה של חברת הספנות.⁹⁶

זמן קצר לאחר מינויו עשה צבי צור גיחה נוספת למישור הלאומי ושימש חבר בוועדה לבירור פרשת הפעלתו של המרגל היהודי ג'ונתן פולארד בארצות הברית, לצדו של עורך הדין יהושע רוטנשטיין.⁹⁷

צבי צור עמד בראש מועצת המנהלים של חברת "צים" במשך כחמש שנים ופעל להבראתה הכלכלית. בשנת 1992 הגיע לתחושת מיצוי והיה נכון במרצו הבלתי נלאה לקבל עליו בגיל 70 את האתגר הבא. בשנת 1993 התמנה ליושב ראש מועצת המנהלים של התעשייה האווירית ובשילוב זרועות עם המנכ"ל משה קרת הצעיד את החברה לגבהים חדשים.

בתקופת כהונתו בתעשייה האווירית בשנים 1993-1996 פילסה החברה את דרכה לשוק הסיני והחלה לתחזק מטוסים סיניים. נוסף לכך, כפועל יוצא משיתוף הפעולה הביטחוני שהלך

והתהדק באותה עת בין תורכיה לישראל, חתמה החברה על עסקת ענק עם משרד ההגנה התורכי להשבת 54 מטוסי פנטום של חיל האוויר התורכי. הישג נוסף היה בשנת 1995 עם הפיכתה של התעשייה האווירית לספק הבלעדי של מבנים מחומרים מרוכבים למטוסי F-15 היוצאים מפסי הייצור של חברת "בואינג". לצד קשירת העסקאות עם גורמי חוץ לא נזנח המחקר והפיתוח בתעשייה האווירית. בתקופת כהונתו של צבי צור הוחלט על פיתוח מטוס מנהלים בינוני שכונה בשם "גלקסי" ופריצות דרך נרשמו בתחום החלל עם פיתוח מערכת הלוויין "אופק" ובתחום הפיתוח של כלי טיס בלתי מאוישים.⁹⁸

בתום כהונתו כיושב ראש מועצת המנהלים של התעשייה האווירית בשנת 1996 חתם צבי צור קריירה ארוכת שנים וברוכת עשייה הן במערכת הביטחון והן בחברות המובילות במשק הישראלי. בשנים האחרונות לחייו הקדיש עצמו לחיי המשפחה ורווה נחת מנכדיו. ב-28 בדצמבר 2004 והוא בגיל 81 נפטר צבי צור בביתו בתל-אביב.

נספח א'

פורום המטה הכללי בתקופת הרמטכ"ל צבי צור

ראש המטה הכללי	צבי צור
סגן הרמטכ"ל וראש אג"ם	יצחק רבין
ראש אגף המודיעין	חיים הרצוג מאיר עמית
ראש אגף כוח אדם	אהרון דורון חיים בן-דוד
ראש אגף אפסטאות	משה גורן
אלוף פיקוד הצפון	מאיר זורע אברהם יפה
אלוף פיקוד המרכז	יוסף גבע
אלוף פיקוד הדרום	אברהם יפה צבי זמיר
מפקד חיל האוויר	עזר ויצמן
מפקד חיל הים	יוחאי בן-נון
מפקד גייסות השריון	חיים בר-לב דוד אלעזר
ראש מחלקת הדרכה	צבי זמיר ישעיהו גביש
עוזר ראש אג"ם	אלעד פלד
היועץ הכספי לרמטכ"ל	ראובן כרי יהודה ניצן
דובר צה"ל	דב סיני אריה שלו
הפרקליט הצבאי הראשי	מאיר זוהר מאיר שמגר

¹ אתר יד ושם: www.yadvashem.org

² "משה צור (צ'רטנקו)", דבר 26/4/1953.

³ תקוה ויינשטוק, "אחד העם – בן 50", מעריב 19/3/1964; "בית ספר אחד העם חוגג יובלו", מעריב 6/5/1964.

⁴ שאול חון, "גימנסיה גאולה מחדשת צורתה", מעריב 5/4/1960; "50 שנה לבית הספר התיכון גאולה", מעריב 4/11/1968.

⁵ יגאל שפי. סיכת מס-מס: המחשבה הצבאית בקורסים לקצינים ב"הגנה. תל-אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1991, עמודים 96-117, 234-236.

⁶ יצחק בן-חורין, "חיל הנוטרים – הצבא שהקדים את צה"ל", מעריב 1/10/1986.

⁷ מרדכי נאור (עורך). לכסיקון כוח המגן ה"הגנה". תל-אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 1992, עמודים 397-398.

⁸ אורי דן, "ב-1 בינואר 1961 יקבל צבי צור את שרביט הרמטכ"ל מידי חיים לסקוב – בונה כוח ההרתעה", מעריב 28/11/1960.

⁹ אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1959, עמודים 41-44; אריה חשביה (עורך), עד הלום: סיפורו של גדוד 53 מחטיבת "גבעתי" תש"ח. תל-אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2005, עמודים 18-20.

¹⁰ שם. עמודים 20-23; אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1959, עמודים 262-263.

¹¹ שם, עמודים 54-59.

¹² שם, עמודים 89-97; אריה חשביה (עורך), עד הלום: סיפורו של גדוד 53 מחטיבת "גבעתי" תש"ח. תל-אביב: משרד הביטחון – ההוצאה לאור, 2005, עמודים 34-40.

¹³ אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1959, עמודים 436-434.

¹⁴ שם, עמודים 520-497.

¹⁵ שם, עמודים 543-527; גדוד 54 – גבעתי במלחמת העצמאות. תל-אביב: הוצאת ותיקי גדוד 54, 2004, עמודים 56-57.

¹⁶ שם, עמודים 60-59; אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" במלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1959, עמודים 464-459.

¹⁷ שם, עמודים 584-578; גדוד 54 – גבעתי במלחמת העצמאות. תל-אביב: הוצאת ותיקי גדוד 54, 2004, עמוד 62.

¹⁸ אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" מול הפולש המצרי, תל-אביב: מערכות, 1963, עמודים 140-119.

¹⁹ גדוד 54 – גבעתי במלחמת העצמאות. תל-אביב: הוצאת ותיקי גדוד 54, 2004, עמודים 126-125.

²⁰ אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" מול הפולש המצרי, תל-אביב: מערכות, 1963, עמודים 334-328; 316-310; 269-243.

²¹ שם, עמודים 356-355.

²² שם, עמודים 370-368; 402-390.

²³ שם, עמודים 438, 426.

²⁴ שם, עמודים 486-484.

²⁵ גדוד 54 – גבעתי במלחמת העצמאות. תל-אביב: הוצאת ותיקי גדוד 54, 2004, עמוד 116.

²⁶ שם, עמוד 5.

²⁷ אברהם אילון, חטיבת "גבעתי" מול הפולש המצרי, תל-אביב: מערכות, 1963, עמוד 623.

²⁸ גדוד 54 – גבעתי במלחמת העצמאות. תל-אביב: הוצאת ותיקי גדוד 54, 2004, עמודים 20, 119.

²⁹ שם, עמוד 119; ענף היסטוריה במטה הכללי, תולדות מלחמת הקוממיות, תל-אביב: מערכות, 1970, עמוד 369.

³⁰ משה דיין. אבני דרך – אוטוביוגרפיה. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמודים 93-103.

³¹ דבר 29/12/1950 [מודעה]; דבר 14/3/1951 [מודעה].

³² "אלוף צבי צור מונה לרמטכ"ל", דבר 28/11/1960; דוד לאזר, "רב-אלוף צבי צור: מאחורי החיך – לוחם", מעריב 16/12/1963.

³³ משה דיין. אבני דרך – אוטוביוגרפיה. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמודים 146-147.

³⁴ "רמטכ"ל של שנות השישים", דבר 9/12/1960.

³⁵ יצוין כי כתב המינוי לאלוף פיקוד המרכז ניתן לצבי צור כבר ב-28 בספטמבר 1955 והוא נועד להיכנס לתוקף ב-15 בנובמבר 1955. אולם ב-28 באוקטובר 1955 המינוי בוטל והוא המשיך לכהן כראש אכ"א חצי שנה נוספת.

³⁶ אורי מילשטיין, ההיסטוריה של הצנחנים, כרך א'. תל-אביב: הוצאת שלגי, 1985, עמודים 377, 417-432.

³⁷ "אלוף צבי צור מסביר תנאי הטלת העוצר בכפר קאסם", דבר 30/7/1957; "אלוף צור: מעשה כפר קאסם בניגוד לכוונות העוצר", דבר 31/7/1957; "האלוף צור יופיע לפני ועדת שרים", דבר 6/11/1958; "מה שקרה בכפר קאסם לא נבע מפקודות אלוף צור", דבר 24/11/1958; שאול בן-חיים, "האלוף צור מעיד על ליל כפר קאסם", מעריב 4/2/1959. "אלוף צור העיד במשפט שדמי", דבר 5/2/1959; רוביק רוזנטל, כפר קאסם: אירועים ומיתוס. תל-אביב: הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2000, עמודים 18, 43-44.

³⁸ מרדכי נאור, **לסקוב**, ירושלים: הוצאת כתר והוצאת משרד הביטחון, 1988, עמודים 282-283; חנוך פטישי, **זרו – האלוף מאיר זורע**, תל-אביב: הקיבוץ המאוחד, 2013, עמוד 183.

³⁹ "אלוף צור לסיור לימודים", **דבר** 11/9/1958; "אל"מ זורע – ראש אג"מ", **דבר** 23/9/1959.

⁴⁰ אורי דן, "האלוף צור חוזר מהשתלמות", **מעריב** 20/9/1960; "חזר אלוף צבי צור", **דבר** 21/9/1960; "אלוף צור נתקבל אצל ראש הממשלה", **דבר** 27/9/1960; "צירה – כובש משלט 105", **מעריב** 28/11/1960.

⁴¹ רא"ל (במילוי) צבי צור, "שלוש שנות שקט והצטיידות", **בתוך**, יעקב ארז ואילן כפיר (עורכים), **צה"ל בחילו – אנציקלופדיה לצבא ולביטחון**, כרך 1, עמוד 151; דוד שחם, **ישראל 40 השנים**, תל-אביב: הוצאת עם עובד, 1991, עמוד 203.

⁴² רא"ל (במילוי) צבי צור, "שלוש שנות שקט והצטיידות", **בתוך**, יעקב ארז ואילן כפיר (עורכים), **צה"ל בחילו – אנציקלופדיה לצבא ולביטחון**, כרך 1, עמוד 151; מייק אלדר, **שייטת 13 – סיפורו של הקומנדו הימי**, תל-אביב: ספרית מעריב, 1993, עמודים 251-253.

⁴³ רות רותם, "פרסום רב לביקור הרמטכ"ל הישראלי בעיתוני בורמה", **מעריב** 4/12/1962; **דבר** 4/12/1962; **מעריב** 18/12/1962; **דבר** 25/12/1962; **מעריב** 9/1/1963; שמואל שגב, "נספח צבאי ישראלי ימונה בטוקיו", **מעריב** 17/1/1963; "יפן הסכימה למינוי נספח צה"ל בטוקיו", **דבר** 18/1/1963.

⁴⁴ "הרמטכ"ל שהה בפרס ונפגש עם ראשי מערכת הביטחון", **מעריב** 2/1/1963.

⁴⁵ אורי דן, "לישראל ולחבש דאגות משותפות", **מעריב** 25/2/1963.

⁴⁶ **מעריב** 25/2/1963; **מעריב** 4/6/1963; שמואל שגב, "קצינים קונגיים פקדו בעברית", **מעריב** 2/9/1963; "קצינים קונגיים לישראל להשתלמות בענפי צבא", **מעריב** 6/9/1963.

⁴⁷ גיא אביעד, "שיתוף הפעולה בין טייסות המסוקים וכוחות היבשה במלחמת ששת הימים בראי התפתחותה של תורת הלחימה המשולבת", **בתוך**, חגי גולן ושואל שי (עורכים), **נחשונים: 40 שנה למלחמת ששת הימים**, תל-אביב: הוצאת מערכות, 2007, עמודים 144-149.

⁴⁸ מאיר אמיתי וזאב לכיש, "קווים בהתפתחות חיל-האוויר 1956-1967", **בתוך**, זאב לכיש ומאיר אמיתי (עורכים), **פרקים בתולדות חיל-האוויר בשנים 1956-1967**, תל-אביב: חיל האוויר וההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1995, עמודים 59-60.

⁴⁹ **שם**, עמודים 78-80.

⁵⁰ **שם**, עמודים 96, 105-107; משה וינברג, "פיתוחו של טיל אוויר-אוויר ראשון מתוצרת ישראל", **בתוך**, זאב לכיש ומאיר אמיתי (עורכים), **פרקים בתולדות חיל-האוויר בשנים 1956-1967**, תל-אביב: חיל האוויר וההוצאה לאור של משרד הביטחון, 1995, עמודים 155-183.

⁵¹ עמיעד ברזנר, "בניית הכוח המשוריין 1956-1967", **בתוך**, חגי גולן ושאול שי (עורכים), **נחשונים: 40 שנה למלחמת ששת הימים**, תל-אביב: הוצאת מערכות, 2007, עמודים 88-85;

⁵² עמיעד ברזנר, **אש לפניו תלך: התפתחות ותמורות בשריון הישראלי מתום מלחמת סיני ועד ששת הימים**, המחלקה להיסטוריה, נובמבר 2005.

⁵³ רא"ל (במיל') צבי צור, "שלוש שנות שקט והצטיידות", **בתוך**, יעקב ארז ואילן כפיר (עורכים), **צה"ל בחילו – אנציקלופדיה לצבא ולביטחון**, כרך 1, עמוד 165.

⁵⁴ "רב אלוף צבי צור מסייר בארגנטינה", **מעריב**, 5/3/1964.

⁵⁵ אלי לנדאו, "רב אלוף צור מנהל מקורות", **מעריב**, 2/4/1964; "רב אלוף צור מנהל מקורות", **דבר**, 21/4/1964.

⁵⁶ אתר האינטרנט של ארכיון המדינה: www.archives.gov.il/chapter/

⁵⁷ "רב-אלוף צבי צור נתמנה למתאם הפעולות להמתקת מי ים", **דבר**, 23/8/1964; יורם פרי, "מי ים מומתקים יזרמו ב-1971", **דבר**, 30/10/1964; **מעריב**, 30/10/1964; שאול בן-חיים, "רב-אלוף צבי צור יוצא לווינגטון כדי לבחור החברה האמריקנית שתכין הסקר על המפעל להמתקת מי-ים", **מעריב**, 10/12/1964; "ימונה מנהל חדש להמתקה", **מעריב**, 7/9/1966.

⁵⁸ "נחנך מאגר המים הגדול בבית נטופה", **מעריב** 6/1/1965; מ.סייר, "אגם חדש במדינה – מאגר בית נטופה", **מעריב** 10/1/1965.

⁵⁹ יעקב ארז, "מתקן ההמתקה בצאלים יושלם תוך שבועות אחדים", **מעריב** 3/6/1965.

⁶⁰ "עסק הביש" היה כינוי לכישלון הפעלתה של רשת יהודית חשאית לביצוע פעולות חבלה במצרים. בעקבות הכישלון התעוררה מחלוקת בצמרת המדינה מי הגורם שנתן את ההוראה לבצע את הפעולות הללו.

⁶¹ "מועצת רפ"י אישרה אתמול רשימת המועמדים", **דבר** 7/9/1965; דב גולדשטיין, "משה דיין החליט להצטרף לרפ"י", **מעריב** 6/9/1965; מ.מייזלס, "רפ"י: עולה מצפון אפריקה, מזכיר לשעבר, רמטכ"ל לשעבר", **מעריב** 8/9/1965.

⁶² אתר האינטרנט של הכנסת: www.knesset.gov.il

⁶³ יעקב ארז, "חברת מקורות פיטרה עובדים זמניים בגלל קיצוץ בתקציב הפיתוח", **מעריב** 22/6/1966.

⁶⁴ **מעריב** 28/11/1966.

⁶⁵ "ימונה מנהל חדש להמתקה", **מעריב** 7/9/1966; "באנקר: אין לצפות לצמצום עזרת ארה"ב לתוכניות פיתוח", **מעריב** 21/12/1966.

⁶⁶ יעקב העליון, "המקורות שבדרך – של מקורות", **מעריב** 2/3/1967.

⁶⁷ **שם**; "מיליארד ל"י יושקעו בפיתוח מקורות מים", **מעריב** 29/3/1967.

⁶⁸ "פורסמו מינויים לצור ומקלף", **דבר** 7/6/1967; אלי לנדאו, "הפנים החדשות של משרד הביטחון", **מעריב** 10/8/1967; אריה ארד, "האיש שחזר אל הביטחון", **דבר** 5/1/1968; משה דיין. **אבני דרך – אוטוביוגרפיה**. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמוד 421.

⁶⁹ "פעולות דחופות לתיקון המבנים שניזוקו במלחמה", **דבר** 8/6/1967; "פעולה לזירוז התיקונים במקומות שניזוקו במלחמה", **מעריב** 8/6/1967; אלי לנדאו, "הפנים החדשות של משרד הביטחון", **מעריב** 10/8/1967.

⁷⁰ "עוזר שר הביטחון ר"א צבי צור התפטר ממקורות", **דבר** 13/10/1967; "רב-אלוף צור התפטר ממקורות", **מעריב** 13/10/1967; אריה ארד, "האיש שחזר אל הביטחון", **דבר** 5/1/1968.

⁷¹ מירון צור. **מוקה לימון**. תל-אביב: ספריית מעריב, 1988, עמודים 120-123.

⁷² אורי דן, "משרד החוץ הצרפתי נגד – משרד ההגנה וראש הממשלה בעד אספקת מיראזים", **מעריב** 3/11/1967; ז'אק מוריס, "רב אלוף צבי צור לא השיג כל הבטחה לביטול האמברגו", **דבר** 5/11/1967; ז'אק מוריס, "רב-אלוף צבי צור הגיע לפאריס לדיון באמברגו", **דבר** 6/3/1968; "צבי צור יבדוק שוב בפאריס את הסיכוי להסרת האמברגו", **מעריב** 18/12/1968.

⁷³ "רב אלוף צור יבקר בחברות אמריקניות המספקות סחורות לצרכי הגנה של ישראל", **מעריב** 11/8/1968; "ישראל רוצה בטנק צ'יפטון, מתעניינת במטוסי הרייאר", **מעריב** 11/2/1969.

⁷⁴ משה דיין. **אבני דרך – אוטוביוגרפיה**. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמוד 563; "רב-אלוף צור: יש להשקיע מיליארדים במחקר ופיתוח בתוך מערכת הביטחון", **דבר** 21/10/1968; "צור: נזדקק לאלפי מדענים וחוקרים", **מעריב** 21/10/1968; "90% מתחמושת צה"ל מיוצרת בישראל", **מעריב** 30/4/1970.

⁷⁵ "תקציב הביטחון הגדל והולך משמש גורם מדרבן במשק", **דבר** 21/1/1968; "צור: מחצית תקציב הביטחון מוקדשת לרכש", **דבר** 3/3/1970; "צבי צור: תקציב הביטחון כולל סכומים לתשתית תעשייתית לייצור מקומי של אמצעי לחימה", **דבר** 28/10/1970.

⁷⁶ עוזי עילם. **קשת עילם: הטכנולוגיה המתקדמת – סוד העוצמה הישראלית**. תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2009, עמודים 105-106.

⁷⁷ **שם**. עמודים 153-155.

⁷⁸ מירון צור. **מוקה לימון**. תל-אביב: ספריית מעריב, 1988, עמודים 133-137.

⁷⁹ עוזי עילם. **קשת עילם: הטכנולוגיה המתקדמת – סוד העוצמה הישראלית**. תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2009, עמודים 155-157.

⁸⁰ **שם**. עמוד 144.

⁸¹ משה דיין. **אבני דרך – אוטוביוגרפיה**. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמוד 563; זאב דרורי. **אש בקווים: מלחמת ההתשה בחזית המזרחית 1967-1970**. תל-אביב: מערכות, 2012.

⁸² "אושר תקציב לבניית חדרי ביטחון נוספים בקריית שמונה", **דבר** 4/1/1974.

⁸³ "אושר הרכב הועדה לאנרגיה אטומית", **דבר** 10/6/1968.

⁸⁴ "צבי צור יפרוש בסוף השנה מתפקיד עוזר שר הביטחון", **דבר** 21/9/1973.

⁸⁵ עוזי עילם. **קשת עילם: הטכנולוגיה המתקדמת – סוד העוצמה הישראלית**. תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2009, עמודים 197-198, 201, 212-213.

⁸⁶ משה דיין. **אבני דרך – אוטוביוגרפיה**. תל-אביב: הוצאת דביר, 1976, עמודים 692-695.

⁸⁷ **שם**, עמודים 731-733; עוזי עילם. **קשת עילם: הטכנולוגיה המתקדמת – סוד העוצמה הישראלית**. תל-אביב: ידיעות אחרונות, 2009, עמודים 248-249; דב גולדשטיין, "התעשייה המקומית מייצרת השנה לצה"ל", **מעריב** 5/4/1974.

⁸⁸ יונה שמשי, "צבי צור מסיים תפקידו כעוזר שר הביטחון", **דבר** 21/3/1974.

⁸⁹ דוד ליפקין, "כלל וכפר גלעדי מקימים חברת תובלה", **דבר** 11/12/1973; "כלל-תעשיות תגדיל השקעותיה בענפי המתכת והאלקטרוניקה", **דבר** 16/1/1975; "אפריים ריינר – משנה למנכ"ל קונצרן כלל", **דבר** 31/12/1976; "מינויים לתפקידים בכירים בהנהלת כלל", **דבר** 1/1/1978.

⁹⁰ "צבי צור בראש ועדת השופטים לפרס הביטחון", **דבר** 16/1/1975.

⁹¹ "ועדה לבדיקת ענף המשאיות", **דבר** 8/4/1975.

⁹² "צבי צור פורש מניהול כלל תעשיות", **מעריב** 10/1/1984.

⁹³ עודד שורר, "הוסרו הגבלות ביטחוניות ממערכות חימוש כדי לעודד היצוא הביטחוני", **מעריב** 19/9/1985.

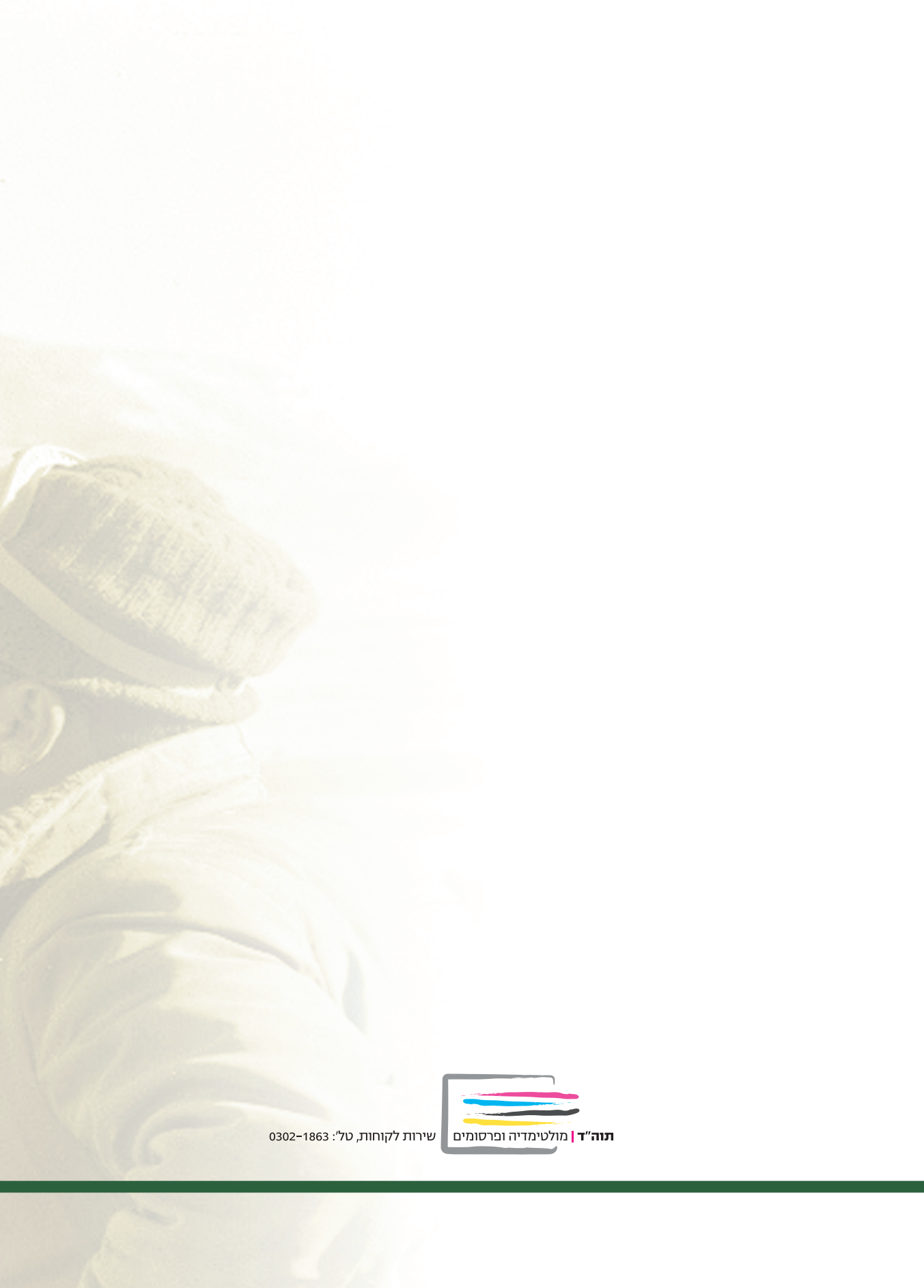
⁹⁴ **מעריב** 9/10/1985 [מודעת אבל].

⁹⁵ "צבי צור מציג תנאים לקבלת ראשות דירקטוריון בזק", **מעריב** 10/9/1985; דוד ליפקין, "פרס ומודעי לוחצים על צבי צור לקבל תפקיד יו"ר פעיל של צים", **מעריב** 27/11/1985; "צבי צור יכהן כיו"ר מועצת המנהלים של צים", **מעריב** 18/11/1986.

⁹⁶ דוד זוהר, "צבי צור נבחר ליו"ר הדירקטוריון של צים", **מעריב** 29/1/1987.

⁹⁷ רפאל מן ויוסף ולטר, "רפי איתן הנחקר הראשון במקרה פולארד", **מעריב** 18/3/1987; אילן בכר, יוסף צוריאל, יוסף ולטר ויהודה גורן, "חריש: יש מוצא משפטי שיאפשר ל-3 הסרבנים להעיד בוועדת פולארד", **מעריב** 24/3/1987.

⁹⁸ דני שלום (עורך), **חזון ומעשה בתעשייה האווירית**. התעשייה האווירית לישראל בע"מ, 2013, עמודים 153-155, 171, 249, 295, 299-301, 393-395.

תוה"ד | מולטימדיה ופרטומים שירות לקוחות, טל': 0302-1863